

Prikaz teme SFR Jugoslavije u udžbenicima povijesti od 1981. do 2021. godine

Petrone, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:500360>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Andrea Petrone

Prikaz teme SFR Jugoslavije u udžbenicima povijesti od 1981. do 2021.
godine
(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Odsjek za povijest

Andrea Petrone

Matični broj: 0009075526

Prikaz teme SFR Jugoslavije u udžbenicima povijesti od 1981. do
2021. godine

(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Povijest i Njemački jezik i književnost

Mentor: doc. Dr. sc. Maja Čutić Gorup

Rijeka, 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Prikaz teme SFR Jugoslavije u udžbenicima povijesti od 1981. do 2021. godine* izradio/la samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maje Ćutić Gorup.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

__Andrea Petrone__

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. UDŽBENICI POVIJESTI	2
2.2. Glavna obilježja udžbenika povijesti socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja	3
2.3. Socijalistički udžbenici	5
2.4. Hrvatski postsocijalistički udžbenici	6
2.5. Suvremena nastava povijesti i Škola za život	11
3. POVIJESNI OKVIR	14
4. METODOLOGIJA RADA	22
5. KVALITATIVNA I KVANTITATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA POVIJESTI	25
5.1. Udžbenici povijesti za osnovnu školu	25
5.1.1. Povijest (1996.)	25
5.1.2. Povijest 8 (2009.)	31
5.1.3. Vremeplov 8 (2021.)	39
5.2. Udžbenici povijesti za srednju školu	47
5.2.2 Povijest 2 (1981.)	47
5.2.3 Povijest 2 (1991.)	52
5.3. Zamjenski udžbenik povijesti za srednju školu	58
5.3.1 Hrvatska i svijet u XX. stoljeću	58
5.2. Kvantitativna analiza udžbenika povijesti	64
6. ZAKLJUČAK	73
7. LITERATURA	74
7.1. Popis udžbenika povijesti	74
7.2. Popis literature	74

SAŽETAK

U ovom radu su analizirani osnovnoškolski i srednjoškolski udžbenici povijesti izdani u razdoblju od 1981. do 2021. godine. Provedena je kvalitativna i kvantitativna analiza poglavlja u odabranim udžbenicima prema odabranim metodološkim smjernicama koji se dotiču teme SFR Jugoslavije, dakle od 1963. do 1991. godine. Također, prikaz teme SFR Jugoslavije je uspoređen u socijalističkim, hrvatskim postsocijalističkim i suvremenim udžbenicima.

Ključne riječi: povijest, nastava povijesti, udžbenik povijesti, SFR Jugoslavija, kvalitativna analiza, kvantitativna analiza

Abstract

This thesis analyses elementary and high school history textbooks published in the period from 1981 to 2021. A qualitative and quantitative analysis of chapters from selected textbooks was carried out according to selected methodological guidelines that touch on the subject of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, i.e. from 1963 to 1991. Also, a comparison of the presentation of the subject of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in socialist, Croatian post-socialist and contemporary textbooks was made.

Key words: history, history education, history textbook, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, SFR of Yugoslavia, qualitative analysis, quantitative analysis

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je analiza poglavlja teme SFR Jugoslavije, dakle razdoblja od 1963. do 1991. godine, u udžbenicima povijesti napisanih od 1981. do 2021. godine. Za potrebe istraživanja, odabrano je šest udžbenika. Odabirom udžbenika je obuhvaćen dug vremenski period unutar kojeg je došlo do brojnih reformi u školstvu i pristupu pisanju udžbenika te približavanja suvremenijoj nastavi povijesti. Stoga su odabrani udžbenici iz socijalističkog razdoblja, izmijenjeno izdanje socijalističkog udžbenika, udžbenici pisani neposredno nakon uspostave samostalnosti Hrvatske te noviji udžbenici od kojih je jedan nastao nakon posljednje reforme nastave povijesti.

Cilj istraživanja je provesti analizu poglavlja u kojima je obuhvaćena povijest SFR Jugoslavije prema odabranim metodološkim smjernicama kojima se nastoji obuhvatiti više aspekata povijesti tog razdoblja, kao i odabir pisanih povijesnih izvora i slikovnih prikaza. Kako se radi o dugom vremenskom periodu u kojemu su pisani odabrani udžbenici, nastoji se provesti i kvantitativna analiza, tj. istražiti u kojoj su mjeri tema SFR Jugoslavije i slikovni prikazi značajnih osoba tog razdoblja zastupljeni u udžbenicima. Polazna teza jest da je u pisanju udžbenika, nastankom vremenske distance od vremena Jugoslavije, tema SFRJ opširnije i objektivnije pisana, dok se u postsocijalističkim udžbenicima količina i sadržaj smanjuje i prikazuje samo ono što je u skladu s novom politikom.

Rad se sastoji od sedam poglavlja, pri čemu se glavni dio sastoji od teorijskog dijela i istraživanja. Teorijski dio sadržan je u poglavlju *Udžbenici povijesti* u kojem su navedene glavne značajke udžbenika povijesti od socijalističkog razdoblja do danas te poglavlju *Povijesni okvir* kojim je obuhvaćena historiografska interpretacija promatranog razdoblja. Samo istraživanje, tj. analiza se nalazi u poglavlju *Kvalitativna i kvantitativna analiza udžbenika povijesti* u kojem su odabrani udžbenici kvalitativno analizirani po odabranim smjernicama koje se nalaze u poglavlju *Metodologija rada*. U nastavku slijedi kvantitativna analiza teme SFR Jugoslavije, pisanih izvora i slikovnih prikaza uz dodatnu analizu slika na kojima su prikazani grb SFRJ i značajne osobe za to razdoblje – Josip Broz Tito, Savka Dabčević-Kučar i Franjo Tuđman.

2. UDŽBENICI POVIJESTI

2.1. Didaktičke značajke udžbenika

Udžbenik je definiran kao osnovna školska knjiga, što je razlikuje od ostalih knjiga koje se koriste u nastavi kao što je dopunska i pomoćna literatura za učenike, ali i za nastavnike. Za razliku od stručne i znanstvene literature, pisan je na osnovi propisanog nastavnog plana i programa. Učenici se udžbenikom služe gotovo na svakodnevnoj bazi tijekom samostalnog učenja. Pri sastavljanju udžbenika koji se koristi u obrazovanju, važno je poštivanje određenih didaktička načela. Načela prema kojima su pisani udžbenici iz SFR Jugoslavije, prisutni su i danas. Didaktičko oblikovanje pomaže učenicima u racionalnijem, optimalnijem i efikasnijem učenju.¹

Didaktičko oblikovanje prema didaktici iz 1980-ih godina polazi od toga da je udžbenik prvenstveno namijenjen učeniku te služi njemu u samostalnom učenju. Načela didaktičkog oblikovanja udžbenika se može sumirati u četiri točke, a to su:

1. udžbenik se treba temeljiti na strukturi procesa obrazovanja i njenoj zakonitosti,
2. pri koncipiranju udžbenika treba voditi računa da učenici usvajaju znanje vlastitom aktivnošću, te autori trebaju uklopiti brojne i raznovrsne aktivnosti za poticanje iste,
3. u procesu obrazovanja učenika, poučavanje je pomoć učenicima u učenju,
4. udžbenik je specifičan izvor obrazovanja, nadopuna je za ostale izvore te svi oni čine kompletno obrazovanje.²

U suvremenijoj nastavi povijesti udžbenik još uvijek ima važnu ulogu, ali se koncept sve više mijenja. Didaktički, on je najvažniji izvor znanja koji svojim didaktičkim oblikovanjem usmjerava učenikovu aktivnost te vodi drugim izvorima, kao što su atlas, čitanka i sl. Udžbenik utemeljen na suvremenoj didaktici ima funkciju pružati znanstvene obavijesti učenicima, oblikovati ispravne poglede na povijesne procese i njihov razvoj, oblikovati ispravna moralna stajališta učenika, poticati ih na stečeno znanje, kao i na prepoznavanje, oblikovanje i rješavanje problema. Zatim, udžbenik povijesti ima samoobrazovnu funkciju, tj. razvija navike potrebne za samostalan rad na tekstu. On pomaže u utvrđivanju znanja, te u

¹ Poljak, V. (1980.) Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika. Zagreb: Školska knjiga., 29-31 str.

² Isto, 32 str.

samoprocjeni postignutog rezultata. Posljednja funkcija koju omogućava je jezična, pomaže u učenju pravilnog jezika i stila izražavanja prema književnom jeziku.³

2.2. Glavna obilježja udžbenika povijesti socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja

Udžbenici povijesti omogućavaju uvid u način na koji određena zemlja sagledava vlastitu povijest. U udžbenicima socijalističkog razdoblja na pisanje udžbenika uvelike su utjecale značajke nametnute od marksističkog pristupa što je vidljivo i iz udžbenika koji je analiziran u ovome radu. Socijalistički udžbenici donose inovaciju u historiografskim granama zastupljenima u nastavi povijesti. Uvodi se socijalni aspekt povijesti, dok se u suvremenima pažnja posvećuje starim granama povijesti, tj. političkoj, institucionalnoj i vojnoj povijesti, dok su novije grane, odnosno kulturna, rodna, usmena povijest rijetko zastupljene u udžbenicima.⁴

U postsocijalističkom razdoblju javljaju se dvije tendencije u oblikovanju i pisanju udžbenika. Prva se vraća na čitanje povijesti slično onome s početka 20. stoljeća, a druga se temelji na suvremenom historiografskom pristupu pod utjecajem novijih pravaca te suvremenom promišljanju o problematici udžbenika. U razdoblju početka samostalnosti Hrvatske, udžbenici na tržištu prikazuju velike teškoće novih metodoloških pristupa, među kojima se nalazi i prihvaćanje multiperspektivnosti.⁵

Glavno obilježje udžbenika povijesti, pod koje spadaju suvremeni i stariji udžbenici, je šutnja odnosno selekcija podataka koji će biti uklopljeni u njihov sadržaj. Biraju se sadržaji koji idu u prilog ideji koju se želi podržati. U udžbenicima povijesti se uklanja sve ono što se suprotstavlja nacionalnim interesima te naglašava ono što istima ide u korist. Na taj način se nastojalo u početku nastanka nove države izgraditi novo nacionalno sjećanje koje ipak ne bi bilo potpuno strano, već bi bilo u stanju potvrditi kontinuitet nacionalnog identiteta za kojim se teži. Velike ličnosti nacionalne povijesti su u svakom razdoblju prikazane na drugačiji način, dobivaju različitu razinu važnosti te se mijenja količina prostora koji su njima posvećeni.

³ Rendić Miočević, I. (2000.) Učenik-istražitelj prošlosti. Zagreb: Školska knjiga, 74. str.

⁴ Petrungaro, S. (2009.) Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine. Zagreb: Srednja Europa., 30-31 str.

⁵ Isto, 31-33 str.

Postoji mogućnost da neki dijelovi prošlosti budu čak i odstranjeni ukoliko ih se smatra neprikladnima. Na taj način se nastoji stvoriti pamćenje spajanjem selektiranih sjećanja, a izbacivanjem onih nepoželjnih za koja se nadaju da će biti izbrisani iz kolektivnog pamćenja. Ovaj fenomen šutnje i selekcije je prisutan najviše u postsocijalističkim udžbenicima. Takav pristup pisanja udžbenika povijesti otvara problem stvaranja praznine u sjećanju. Zabranjene teme se među prvima vraćaju u nove udžbenike i iznova obrađuju.⁶

Sadržaji udžbenika povijesti su stizali od direktiva iz viših razina vlasti te su stoga u promatranim razdobljima bili u neku ruku izvan ovlasti samih autora da određuju na koji način su određene teme prikazane.⁷

Autori udžbenika su u početku bili gimnazijski profesori i pedagozi, dakle visokoobrazovane osobe. U razdoblju socijalističke Jugoslavije, u početku su nakon Drugog svjetskog rata korišteni sovjetski udžbenici te nešto kasnije u pisanju novih udžbenika povijesti surađuju ugledni povjesničari i politolozi. Primjer autora udžbenika tog razdoblja su Šarlota Đuranović i Mirko Žeželj čiji je udžbenik korišten u analizi ovoga rada. Izdavanje udžbenika povijesti u ovome razdoblju nalazilo se u rukama Školske knjige, koja je bili jedini izdavač te je držala monopol u udžbeničkom izdavaštvu. Obilježje udžbenika povijesti socijalističkog razdoblja je određena tromost u tekstovima koji su nepovezani s društvom tog razdoblja i nisu ukorak s razvojem povijesti kao znanosti. Stvara se problem sporosti u osuvremenjivanju jugoslavenske i hrvatske historiografije koja se odrazila na udžbenike kao rezultat jaza između slobodnog akademskog istraživanja i propisanih udžbeničkih normi. Za razliku od udžbeničkog izdavaštva, na akademskoj razini dopušteno je istraživanje novih tema i primjena novih metoda. U pisanju udžbenika vidljiva je historiografska stagnacija u ponavljanju istoga. Ta činjenica je presudna i u kontinuitetu autora udžbenika različitih razdoblja, posebice u prijelazu razdoblja NDH, socijalističke Jugoslavije i nezavisne Hrvatske. Iz ovakvog „tromog“ stanja se izlazi tek 1996. godine pojavom alternativnih udžbenika drugih autora i pojavom novih izdavačkih kuća. Autori suvremenijih udžbenika rade na pisanju vlastitih tekstova, na promicanju istraživanja i unaprjeđenju udžbenika i didaktike u Hrvatskoj.⁸

⁶ Isto, 33-35 str.

⁷ Isto, 35 str.

⁸ Isto, 37-39 str.

2.3. Socijalistički udžbenici

Razdoblje SFRJ obilježava odluka političkog vrha o prihvaćanju federalizma kao legitimnog oblika ustroja države ustavnim amandmanima prihvaćenim 1963. godine. U razdoblju od šezdesetih godina pa do raspada države prevladavao je trend federalizacije zemlje pa i na području kulture i školstva. Stjecanjem sve više nadležnosti na razini republike od 1971. godine one dobivaju isključivo pravo upravljanja vlastitom prosvjetnom politikom što se u konačnici odražava i na udžbeničke tekstove. Reforma školstva višeg stupnja provedena je 1975. godine te se odrazila na promjene u pogledu teorije i prakse školstva tako da se školski sustav oblikuje u skladu s načelima samoupravnog socijalizma. To je značilo da će školski sustav pripremati učenike u mnogoj većoj mjeri za tržište rada i uspostaviti čvršće veze između proizvodnje i obrazovanja nego što je to do tada bilo. Ukinute su gimnazije, a uvedeno je tzv. „usmjereno obrazovanje“ temeljeno na tehničkim i prirodoslovnim predmetima. Zaoštavanjem ekonomske i političke krize u osamdesetima godinama Komunistička partija gubi u potpunosti nadzor nad historiografijom, no unatoč tome promjene se ne odražavaju na udžbenike, već zadržavaju stari pristup.⁹

Prvi socijalistički udžbenici nastaju početkom pedesetih godina nakon raskola s Informbiroom 1948. godine. U razdoblju od 1945. do 1953. godine upotrebljavani su sovjetski udžbenici prevedeni s ruskog jezika. Sadržajno se u tim udžbenicima obrađivala isključivo opća povijest te gotovo i nema spomena jugoslavenskih naroda. Početkom pedesetih godina počinju se tiskati jugoslavenski udžbenici kojima se htjela uputiti kritika staljinizmu te je time odbačena i njihova sovjetska didaktika. Jugoslavenstvo koje se spominje u tim udžbenicima, za razliku od onoga iz Kraljevine Jugoslavije, težilo je od samih početaka dati prostor svim narodima SFRJ i posvetiti više sadržaja republici u kojoj je napisan. Time je Komunistička partija željela pokazati da se i dalje vodi načelima pod kojima se vodila NOB - jednakost jugoslavenskih naroda. Osim toga, željela je pokazati kako uče na greškama Kraljevine Jugoslavije - ne guše nacionalni identitet.¹⁰

Pri pisanju novih udžbenika važnost se podarila dvama aspektima: nastojao se izgraditi novi patriotizam – socijalistički i jugoslavenski te se željelo deetnicizirati prošlost, što se posebice odnosilo na razdoblja sukoba. Takav pristup može se primijetiti u naslovima cjelina

⁹ Isto, 86-89 str.

¹⁰ Isto, 89-90 str.

u udžbenicima. Iz obrade tema proizašla je uljepšana verzija prošlosti i sadašnjosti pod geslom „bratstva i jedinstva“ jugoslavenskih naroda. Obilježje udžbenika socijalističkog razdoblja je pojednostavljena historijska interpretacija prošlosti, kao i načelo reciprociteta. Svi narodi su morali dijeliti sva ključna iskustva, odnosno odražavanje svejugoslavenskog karaktera npr. u vojsci pa su se tako morali spomenuti ustanci u svim republikama ili nacionalizmi u sedamdesetim godinama koji će se ticati svih republika.¹¹

Velik dio udžbeničkog teksta posvećen je Narodnooslobodilačkoj borbi koja je odigrala važnu ulogu u oblikovanju nove jugoslavenske nacionalne svijesti – označavala je trenutak „rođenja“ nove države i društva. Osim što je bila glavni prijenosnik patriotizma, otvorio se prostor za prikaz okrutnih događaja i slika s ciljem širenja prezira prema ratnim suparnicima uz veličanje muka i pobjede heroja borbe.¹²

Sadržajna statičnost udžbenika kroz cijelo razdoblje SFRJ i „tromost“, odnosno izbjegavanje promjene u skladu s razvojem historiografije i didaktike, obilježje su socijalističkih udžbenika. Promjene su se odrazile većinom na kvalitetu tiska, ali tek od sedamdesetih godina, te na povećanu upotrebu boje, slika i grafičkih prikaza. Podnaslovi udžbenika prikazuju promjene na jezičnoj razini, odnosno ukazuju na promjene koje se odvijaju tijekom Hrvatskog proljeća i jezično – nacionalnog obilježja, tj. jezično se više koriste hrvatske riječi i izrazi nego prije. Osim toga, promjena se događa u prikazu razlike naroda SFRJ. Do sedamdesetih godina se izbjegavalo govoriti o kontrastima između naroda te se počinju spominjati samo neka nacionalistička previranja, no i ona su opisana vrlo pojednostavljeno.¹³

2.4. Hrvatski postsocijalistički udžbenici

Proglašenjem neovisnosti Hrvatske u lipnju 1991. godine Ministarstvo kulture i prosvjete počinje s temeljitim promjenama čitavog obrazovnog sustava. Proglašena je deideologizacija školstva i preoblikovanje u liberalno – demokratskom duhu. Između onoga

¹¹ Isto, 90-91 str.

¹² Isto, 91-92 str.

¹³ Isto, 92-93 str.

što se htjelo postići i konačnih rezultata postojala je razlika. Školstvo u Hrvatskoj je krenulo u pravcu promocije ideje nacionalne države i ideologije, etničkog nacionalizma te obilježeno približavanjem katoličkoj vjeri.¹⁴

Početakom 90-ih godina obrazovanje dobiva i političku ulogu te se stvara problem u odnosu između politike i obrazovanja. Otvara se pitanje koju ulogu igra obrazovanje u izgradnji nove države i koji je utjecaj nove ideologije na obrazovanje. Navedeni problem se javlja u svim postsocijalističkim državama nakon sloma socijalizma, ne samo u Hrvatskoj. U procesu prelaska iz socijalističkog sustava naglašava se ideja uvođenja liberalne demokracije s pravnom državom, političkim pluralizmom, privatnim gospodarstvom i razvojem civilnog društva. Stvarni tijek preobrazbe tekao je drugačije - bazirao se na ideji nacionalne države i ideologije etničkog nacionalizma te je bila usmjerena na izgradnju nacionalnog identiteta.¹⁵

Prvi prijedlog promjene u obrazovanju polazi od pojedinca i autonomije školstva. Posljedično, zagovara se individualizacija i decentralizacija u školstvu, kao i deideologizacija obrazovanja. No stvarne promjene su se i dalje odvijale pod političkom vlašću tog razdoblja. Glavne ideje su bile izgradnja nacionalne države hrvatskog naroda i ukidanje tekovina socijalizma stvaranjem novog školskog sustava „koji će biti u državotvornoj funkciji, oslobođen od idejnih i vrijednosnih pretpostavki socijalizma“.¹⁶

Srednjoškolsko obrazovanje obilježeno je preobrazbom kulturoloških programa u općeobrazovne, odnosno vraćeno je gimnazijsko obrazovanje, dok je u stručnim i umjetničkim školama zadržana ista struktura kao iz socijalističkog razdoblja, jedino je opseg općeobrazovnog dijela nastave smanjen u korist stručnih predmeta i prakse. Time je vraćena stara podjela srednjoškolskog obrazovanja na gimnazije, umjetničke, tehničke, obrtničke i industrijske škole. Takvom promjenom izvršena je izravna kritika na školsku reformu iz 1975. godine. Društveno-humanističko polje obrazovnog sustava koje je u socijalističkom razdoblju igralo ulogu u promicanju socijalističkih vrijednosti i marksizma, odnosno ideološki predmeti, kao što su marksizam i socijalističko samoupravljanje, proizvodno-tehnički odgoj i općenarodna obrana i društvena samozaštita, uklonjeni su iz novog obrazovnog programa i umjesto njih uvedeni su politika i gospodarstvo, etika i kultura te vjeronauk.¹⁷

¹⁴ Isto, 93-94 str.

¹⁵ Baranović, B. (1994.) Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj. Revija za sociologiju, 25 (3-4), 201-203 str.

¹⁶ Isto, 203 str.

¹⁷ Isto, 204–207 str.

Već spomenuta deideologizacija provodila se ponajprije u skupini nacionalnih predmeta, povijesti, geografiji i hrvatskom jeziku. Svrha je bila osloboditi ih od socijalističkog ideološkog utjecaja te im pridati novu funkciju u izgradnji nove nacionalne države. Zahtjevi za revizijom i promjenama su se svodili na izbacivanje svega u udžbeničkim sadržajima što nije u službi hrvatske države i onoga što je bilo u vezi s jugoslavenstvom i komunizmom.¹⁸ Osnovnoškolsko obrazovanje je ostalo nepromijenjeno pa je tako i dalje bilo obvezno osnovnoškolsko obrazovanje u trajanju od 8 godina.¹⁹

Prvi privremeni postsocijalistički nastavni plan i program nastao je u tijeku rata 1991. te su shodno tome i prvi privremeni udžbenici povijesti tiskani iste godine. Uz manje izmjene, 1997. godine donesen je stalni nastavni plan i program. Svi udžbenici povijesti su morali biti odobreni od Ministarstva prosvjete i športa koji u tu svrhu osniva posebna povjerenstva. Do promjena u školstvu i udžbenika dolazi tek 2000. godine osnivanjem Povjerenstva za prosudbu školskih udžbenika čije članove imenuje Ministarstvo. Problem udžbenika s početka novoga stoljeća predstavlja nastavni program kojim se propisuju obavezni naslovi za svaku nastavnu cjelinu i jedinicu što je uvelike ograničavalo autore. Kasnije su primjetni pokušaji pojedinih autora da zaobiđu propisane smjernice. S druge strane, dotadašnji monopol u izdavaštvu udžbenika koje je u socijalističkom razdoblju imala Školska knjiga, prekinut je 1996. godine. U upotrebu ulaze nova raznolika nastavna pomagala i novi udžbenici, koji ipak nisu u potpunosti zamijenili one starije. Neki od njih ostali su na popisu odobrenih udžbenika, a odabir udžbenika pao je na nastavnike.²⁰

Udžbenike postsocijalističkog razdoblja se može podijeliti u dvije skupine. Prvu čine udžbenici izdani od proglašenja nezavisnosti Hrvatske od 1991. do 1996. godine, dok drugu skupinu čine oni nastali nakon 1996. Razdoblje prve skupine udžbenika karakterizira vrlo mali broj odobrenih udžbenika. Karakteristično za drugu skupinu je izdavanje drugačijih alternativnih udžbenika pisanih od strane novih autora. Udžbenici objavljeni za školsku godinu 2000./2001. čine već treću skupinu udžbenika.²¹

U udžbenicima prve skupine primjećuje se sklonost dejugoslavizaciji koja je također karakteristična za udžbenike razdoblja Nezavisne Države Hrvatske. Postupak

¹⁸ Isto, 208-209 str.

¹⁹ Petrungrar, S. (2009.) Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine. Zagreb: Srednja Europa., 93 str.

²⁰ Isto, 94-95 str.

²¹ Isto, 96-97 str.

dejugoslavizacije ostvaruje se na dva načina. Prvi je provedba uklanjanja jugoslavenskih povijesnih dodirnih točaka, tj. svih kulturnih, političkih i državnih poveznica s drugim jugoslavenskim narodima.²² Drugi način je revizija sadržaja udžbenika koji su ostali nakon prethodne eliminacije. Eliminacija se provodi nad događajima iz povijesti jugoslavenske ideje i države, a čije isključivanje iz sadržaja udžbenika nema utjecaja na povijesno pripovijedanje. Odstranjivanje uključuje i drastično smanjenje prostora u udžbeniku posvećeno povijesti susjednih naroda, što u nekim slučajeva dovodi do toga da se više poučava o povijesti udaljene države, npr. Japana, nego susjedne Srbije s kojom se dijelila zajednička prošlost, ali i sadašnjost.²³ Dejugoslavizacija se željela provesti uklanjanjem jugoslavenskih elemenata, no nije se mogla provesti u cijelosti. Sadržaji koji su morali ostati u udžbenicima podvrgnuti su preradi. Primjer je često negativno prikazivanje jugoslavenske ideje pa čak i ocrnjivanje.²⁴ Prva Jugoslavija prikazuje se kao doba čije je glavno obilježje „podređenost i patnja Hrvata od strane Srbije“. Takav prikaz prisutan je i u razdoblju socijalističke Jugoslavije – „novostvorena Jugoslavija postaje centralistička država komunističkog tipa sa srpskom prevlašću“ (Petrunžaro 2009: 98).²⁵

Drugi postupak prerade sadržaja poglavlja socijalističke Jugoslavije jest upotreba ideološke delegitimizacije uvođenjem pojma izrazitog „antikomunizma“.²⁶ Pritom se cilja na temelje Jugoslavije, tj. na ideje socijalizma. Komunističku ideologiju se prikazuje kao promašenu, što se izričito ne kaže, već se prikazuje navođenjem primjera koji napadaju temelje socijalističkog iskustva.²⁷ Kod postsocijalističkih udžbenika stječe se dojam kako je namjera izgradnja ideje prema kojoj je komunističko, odnosno socijalističko razdoblje Hrvatske prikazano i protumačeno kao odstupanje od „prirodnog“ povijesnog razvitka države.²⁸ Iz takvog pristupa povijesti nastaju ograničenja u poučavanju i učenju povijesti, što se posebice odnosi na razloge koji su doveli do događaja u nedavnoj prošlosti. Neprihvatanje jugoslavenskog državnog suživota dio je strategije kojoj je cilj legitimizacija postojeće države. Također, isto se odnosi na Balkan koji nosi negativnu konotaciju koja je prisutna i u

²² Isto

²³ Isto

²⁴ Isto

²⁵ Isto, 97-99 str.

²⁶ Isto

²⁷ Isto

²⁸ Isto

udžbenicima te se uvelike radi na naglašavanju europske pripadnosti Hrvatske i odvajanje od pojma Balkan.²⁹

Karakteristika kako socijalističkih, tako i postsocijalističkih udžbenika povijesti je velik naglasak na patnji koju je kontinuirano doživljavala Hrvatska i koja prožima nacionalnu povijest. Tema patnje je povezana s odabirom novih nacionalnih heroja proglašenjem samostalnosti i neovisnosti. Osjetna je snažna prvotna reakcija na službenu povijest socijalističkog razdoblja, ponajprije obezvrjeđivanje najveće nacionalne ličnosti razdoblja socijalističke Jugoslavije - Josipa Broza Tita.³⁰ Mjesta gdje se on spominje u sadržaju su smanjena te je njegov prikaz vrlo negativan.³¹ S demitizacijom socijalističkih nacionalnih heroja gradi se novi hrvatski nacionalni panteon. Njega čine uglavnom osobe iz hrvatske povijesti koje su dugo vremena bile marginalizirane, poput bana Josipa Jelačića ili čak izbrisane iz nacionalne povijesti, kao što je to bio Andrija Hebrang.³² Provođa se renacionalizacija povijesti koju uglavnom karakterizira traganje za novim tvorbenim elementima nacionalnog identiteta – zastava, grb, himna i sl.³³

U središtu historijske interpretacije je Hrvatska, ponajviše institucije i nacionalnost. Velika je važnost pripisana instituciji države kroz koju je promatran svaki povijesni događaj te je pritom prikazana samo jedna perspektiva prošlosti.³⁴ Ista važnost je pripisana hrvatskom narodu što dovodi do naglašenog etnocentrizma udžbenika nastalih u tom razdoblju. Pristup etnocentričnog prikaza povijesti je dio šireg procesa ponovnog pisanja povijesti koji je izravan odgovor za deetnicizaciju iz vremena socijalizma. U konačnici takav proces dovodi do pojednostavljenja složene povijesne zbilje i otežava spoznaju drugih aspekata (ekonomskog, političkog ili socijalnog), tj. ne dozvoljava učenicima da uoče interdisciplinarnost koja je prisutna u svakom povijesnom događaju.³⁵

Sadržajno se udžbenici nastali u Republici Hrvatskoj nisu bitno promijenili u odnosu na socijalističke, već su preuzeli prikaz određenih tema, ponajprije rata. Za razliku od svojih prethodnika, suvremeni udžbenici u fokus ne stavljaju NOO, već Domovinski rat.³⁶

²⁹ Isto, 99 str.

³⁰ Isto

³¹ Isto

³² Isto

³³ Isto, 99-100 str.

³⁴ Isto

³⁵ Isto, 100 str.

³⁶ Isto, 101 str.

Udžbenici druge skupine su mnogo raznolikiji upravo zbog pojave novih autora i izdavačkih kuća. U sadržaju je uočljiva želja za rješavanje problematike prethodnih udžbenika. Novi autori nastoje osuvremeniti, depolitizirati i didaktički unaprijediti udžbenike povijesti unatoč uvjetovanim smjernicama nastavnog plana i programa propisanog od Ministarstva. U nekima je uočljiva primjena načela multiperspektivnosti, tj. prikazivanja istog događaja kroz različita gledišta primjenom primarnih izvora kao i uključivanje poglavlja iz drugih grana historiografije – kulturne povijesti, ženske, povijesti svakodnevnice te marginaliziranih skupina.³⁷

2.5. Suvremena nastava povijesti i Škola za život

Nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj definira nove odgojne ciljeve i vraća se hrvatskoj tradiciji. Nastava povijesti je na početku 21. stoljeća trebala povezati učenike s njihovom povijesti i tradicijom te ih pripremiti za život u pluralističkom demokratskom društvu. Današnji zadatak nastave povijesti je ponovo razotkrivanje hrvatske i svjetske povijesti bez predrasuda. Takav pristup prošlosti se može jedino postići interdisciplinarnošću i zajedničkim radom niza stručnjaka na području filozofije, pedagogije, povijesti, etnologije i drugih znanosti.³⁸

Predispozicija za osuvremenjivanjem nastave povijesti postiže se uvođenjem nove metodologije u historiografiju, odnosno umjesto dotadašnjeg fokusa na političku povijest prelazi na poučavanje svih aspekata ljudske prošlosti. Novopostavljeni ciljevi nastave povijesti usmjeravaju je na učenje različitih pogleda na svijet, pravila ponašanja i djelovanja. Potrebno je učenje usmjeriti prema razvoju vještina i sposobnosti potrebnima za život te odgoju kritičkog, aktivnog i tolerantnog člana društva. Nastava povijesti je kroz ranija razdoblja korištena u svrhu politiziranja te je stoga zadatak suvremene nastave povijesti dati učenicima sredstva prema kojima će biti u stanju procijeniti uporabu i zlouporabu povijesti razvojem

³⁷ Isto, 102 str.

³⁸ Rendić Miočević, I. (2000.) Učenik-istražitelj prošlosti. Zagreb: Školska knjiga, 9-10 str.

vlastitog znanja, vještina i stavova. Stoga bi udžbenici povijesti trebali iznijeti različita gledišta istog povijesnog događaja i na taj način omogućiti učenicima usvajanje navedenih vještina.³⁹

Nastava povijesti kako u Hrvatskoj, tako i u Europi, važan je segment u obrazovanju mladih za aktivno sudjelovanje u demokratskom društvu, te za razvoj nacionalnog i europskog identiteta. Problem nastave povijesti bila je njezina zaostalost u odnosu na onu europsku.⁴⁰

Prvi novi udžbenici povijesti, dakle oni nakon 1996. godine, slijedili su stare didaktičko-metodičke smjernice te su grafički bili uređeni kao i stari udžbenici. Na to je utjecalo Ministarstvo prosvjete i športa koje je u skladu s predizbornom politikom promoviralo „besplatne udžbenike“ za sve osnovne škole. Od toga se odustalo 1998. te nastaju udžbenici druge generacije koji su sličniji onima iz tranzicijskih zemalja Slovenije, Češke, Mađarske i Poljske. Za osuvremenjivanje nastave povijesti s početka 2000., nakon propale reforme plana i programa, pa tako i udžbenika, mogu pomoći udžbenici nastali s početka 2000./2001. koji su ipak izgledno moderniji, sadržajno korektni, a poneki didaktičko-metodički na razini europskih udžbenika.⁴¹

Posljednja reforma nastave povijesti provedena je 2019. godine pod nazivom *Škola za život* kojom se nastoji, kako i sam naziv kaže, osigurati učenicima stjecanje znanja i vještina potrebnih za život i daljnje školovanje. Svrha nastave povijesti, prema novom kurikulumu jest poticanje interesa za proučavanje prošlosti koje omogućuje razumijevanje sadašnjosti, ali i stjecanje znanja i vještina nužnih za aktivno sudjelovanje u građanskom društvu. Građani takvog društva „prepoznaju vrijednost solidarnosti, kritički promišljaju o društvu i djeluju ka zajedničkoj promjeni na dobrobit čovječanstva“⁴²

Poučavanje povijesti fokusira se na razvoj učenikove sposobnosti povijesnog mišljenja. Prema reformi sadržaj je podijeljen na pet područja ljudske aktivnosti: političko, ekonomsko, društveno, znanstveno – tehnološko i filozofsko – religijsko – kulturno područje, prema kojima je podijeljen i udžbenik povijesti. Vještine koje se nastoje razviti kroz nastavu povijesti obuhvaćaju postavljanje pitanja o povijesnim izvorima, razumijevanje konteksta povijesnih događaja, odnosno okolnosti pod kojima se odvijaju, sagledavanje događaja iz različitih

³⁹ Agičić, D. (2015.) Hrvatska Klio II: O nastavi i udžbenicima povijesti. Zagreb: Srednja Europa. 1-2 str.

⁴⁰ Isto, 3-4 str.

⁴¹ Isto, 5 str.

⁴² Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije, 5 str.

perspektiva. Ključan je odabir bitnih povijesnih događaja, procesa i pojava u svakom području i povijesnom razdoblju kako bi se gore navedeno i postiglo.⁴³

Nastava povijesti oblikovana je prema dvjema vrstama koncepta na kojima se temelji povijest kao znanost. U prvu skupinu pripadaju temeljni povijesni pojmovi ili koncepti prvog reda, npr. kolonijalizam, imperijalizam, nacionalizam i sl. Njih čine prvenstveno apstraktni pojmovi ili generalizacije potrebni za razumijevanje događaja i procesa u prošlosti. Koriste se za uopćavanje informacija, stvaranje veza i obrazaca te razlikovanje kategorija i potkategorija te su primjenjivi na sve povijesne teme. Drugu skupinu konceptata čine tehnički koncepti. Oni se primjenjuju tijekom poučavanja u nastavi povijesti, a naglasak je stavljen na poučavanje vještina pomoću njih. Glavni tehnički koncepti korišteni u nastavi povijesti su vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, kontinuitet i promjena, rad s povijesnim izvorima, povijesna perspektiva te usporedba i sučeljavanje.⁴⁴

⁴³ Isto, 5 str.

⁴⁴ Isto, 10-11 str.

3. POVIJESNI OKVIR

Novi jugoslavenski ustav proglašen je 1963. godine „poveljom samoupravljanja“, te je time i promijenjen naziv same države iz Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ). Istodobno su republike dobile pridjev „socijalistička republika“, u zamjenu za dotadašnju „narodnu republiku“. Novim ustavom, samoupravljanje ili društveno upravljanje postaje temelj sustava upravljanja. Donošenjem ovakvog ustava posljedično je započelo slabljenje konzervativne struje unutar Saveza komunista, predvođene Aleksandrom Rankovićem koja je zagovarala centralizam u državnim poslovima, plansko gospodarstvo i vodeći položaj Saveza komunista (SK) u društvu. U opoziciji se nalazilo i hrvatsko rukovodstvo, reformatori, koji su zagovarali daljnju demokratizaciju, te decentralizaciju u odnosu na Beograd, predvođeni Edvardom Kardeljem.⁴⁵

Novi val liberalizacije počinje od sredine 60-ih godina. Na sjednici Centralnog komiteta u srpnju 1966. godine, Aleksandar Ranković i njegovi istomišljenici su morali podnijeti ostavke. Reformatorska struja, koja je zagovarala demokratizaciju, bila je podržavana i od Tita. Smjena Rankovića s njegovog položaja doživljena je u Hrvatskoj kao nacionalna pobjeda nad srpskim hegemonizmom, dok je u Srbiji doživljeno potpuno suprotno, kao udarac na državno jedinstvo i slabljenje Srbije. Ranković je u vrijeme buđenja srpskog nacionalizma u 80-im godinama postao simbol odnosa komunističke vlasti prema Srbima.⁴⁶

Jačanjem demokratizacije i liberalizacije, nakon pada Rankovića, 60-e godine obilježene su najsnažnijim gospodarskim rastom Hrvatske i Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata. Liberalizacija se očitovala u potpunoj slobodi putovanja iz zemlje i u Jugoslaviju sa slabijim kontrolama na granici. Nakon poljoprivredne reforme iz 1965., mnogi su ostali bez posla, te je pokrenut val „privremenog rada“ u inozemstvu, najviše u SR Njemačku, Austriju, Francusku, Skandinaviju i zemlje Beneluxa. U ukupnom broju inozemnih radnika iz Jugoslavije, Hrvati su činili 39% ukupnog zbroja, odnosno 763 000 osoba. Privremeni boravak pretvoren je u stalni, no i dalje su se održavale veze s domovinom. Zarađeni inozemni novac su prema propisima legalno doznačivali u domaće banke. Transfer deviza činilo je 1967. 1,2% ukupnog nacionalnog dohotka, a 1974. čak 7,4%. *Gastarbajteri* su gradili kuće, donosili iz inozemstva materijalna dobra, ponajprije automobile i kućanske

⁴⁵ Goldstein, I. (2008.) *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Liber, 497-498 str.

⁴⁶ Isto, 507-508 str.

aparate te su upravo oni preobrazili mnoge nerazvijene krajeve u tom razdoblju. Shodno velikom priljevu deviza, legalizirana je i devizna štednja, bez dokazivanja podrijetla deviza. Stvorena akumulacija deviza bila je jedan od pokretača razvoja. Učvršćuju se odnosi sa zapadom i otvaraju granice, počinje stizati zapadni utjecaj, novine, glazba i pop kultura. Sredinom 60-ih završena je izgradnja Jadranske magistrale koja je povezala hrvatsku obalu od slovenske granice do Dubrovnika, prema Crnoj Gori. Dobra cestovna povezanost potaknula je razvoj hrvatskog turizma, kao i otvaranje zrakoplovnih luka u Dubrovniku i Splitu. Rast turizma vidljiv je iz statistike noćenja, kada je 1958. godine, dakle prije izgradnje prometnih infrastruktura i omogućavanja dobre povezanosti, ostvareno 8 100 000 noćenja, dok je 1969. broj porastao na više od 28 000 000. Važan indikator otvaranja granica i liberalizacije je broj inozemnih gostiju koji je činio 60% ukupnog broja turista 1969.⁴⁷

Poboljšavaju se i odnosi Jugoslavije i Svete Stolice, što je rezultat liberalizacije i Drugog vatikanskog koncila održanog od 1962. do 1965. godine, čime je poboljšan položaj Katoličke crkve u Hrvatskoj i dopuštanjem tiskanja Glasa koncila, najvažnijeg crkvenog glasila. Godinu poslije, 1966. potpisan je protokol između Svete Stolice i Jugoslavije kojim se Jugoslavija obvezala jamčiti položaj vjerskih zajednica u skladu s Ustavom, a Sv. Stolica da će katolički kler djelovati u vjerskim okvirima i da Crkva osuđuje svaki oblik nasilja.⁴⁸

Razvoj u 60-ima potaknuo je ubrzanu industrijalizaciju koja nije bila utemeljena na tržišnoj potražnji, već na zapošljavanju novopridošlih građana u procesu migracija sa sela u grad. Produktivnost novih radnika je često bila niska, dok se u isto vrijeme prazne sela, najproduktivnije stanovništvo. Poljoprivreda postaje marginalizirana i dovedena skoro do kolapsa. Poticala se proizvodnja žitarica u unutrašnjosti, dok su primorski krajevi bili okrenuti prema turizmu koji je donosio brzu i lakšu zaradu. Posljedično, poljoprivredna proizvodnja se smanjivala, stara kultura kao proizvodnja maslina umalo je nestala, te se događalo da se proizvodi samo 5-10% od ukupnih potreba, a ostatak se morao uvoziti.⁴⁹

Standard građana se povećao, no investiranje nije bilo moguće zbog manjka mogućnosti za privatna ulaganja/inicijative. Potrošnja se uglavnom odvijala neracionalno, u kupovini u inozemstvu, ponajviše Trstu i Grazu. Velik dio osobnog kapitala se trošio na

⁴⁷ *Povijest* 21 (2008.) Zagreb: Europapress, 454-456 str.

⁴⁸ Isto, 456 str.

⁴⁹ Isto, 456-458 str.

izgradnju vikendica, koje na kraju nisu donosile nikakav profit zbog svoje neiskorištenosti tijekom godine, a dodatno su predstavljale urbanistički problem.⁵⁰

Političke i gospodarske promjene tijekom 60-ih godina vode k postavljanju pitanja međunacionalnih odnosa preko rasprava o jeziku. Potpisivanjem Novosadskog ugovora 1955. godine kojim je utvrđeno da je književni jezik Srba i Hrvata jedinstven, s dva ravnopravna izgovora (ijekavski i ekavski) i pisma (latinica i ćirilica), što je bio zadnji pokušaj stvaranja dogovora na unitarnoj osnovi. U 60-ima će se u Srbiji i Hrvatskoj pojaviti želje za samostalnom jezičnom i kulturnom politikom. Nakon pada Aleksandra Rankovića, odvijala se javna rasprava o amandmanima na Ustav zbog mišljenja da su decentralizacija i federalizacija nužne. U zagrebačkom književnom tjedniku Telegram 1967. godine javila se *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* potpisana od strane 18 znanstvenih i kulturnih ustanova u Hrvatskoj. Tražena je ravnopravna uporaba slovenskog, hrvatskog, srpskog i makedonskog jezika u saveznim ustanovama i dosljedna primjena hrvatskog jezika u Hrvatskoj. Deklaracija je upozoravala na nacionalnu neravnopravnost, potisnutost Hrvata i hrvatskog jezika. Komunističke vlasti su proglasile *Deklaraciju* politički štetnom, a optužene su najvažnije nacionalne institucije, kao Matica hrvatska i dr., a autori su bili podvrgnuti političkim pritiscima i potisnuti iz javnog života. Većina zahtjeva Deklaracije nisu usvojeni, no neki su se usvojili, tj. da će se od 1968. godine savezne uredbe objavljivati na jezicima svih naroda. Događaji oko *Deklaracije* su bili uvod u emancipacijski pokret s početka 70-ih godina.⁵¹

Krajem 60-ih godina vlast u Hrvatskoj preuzimaju reformistički i nacionalno orijentirani političari, pod vodstvom Savke Dabčević – Kučar, predsjednice CK SKH, te član Predsjedništva SFRJ Miko Tripalo, Ivan Šibl, Pero Pirker i Dragutin Haramija, koji se zauzimaju za preobražaj gospodarstva i demokratizaciju na političkoj razini. Hrvatsko proljeće obilježeno je dvjema osnovnim idejama – nacionalnom i liberalno – demokratskom. Demokratizacija je predstavljena kao reforma u sklopu socijalističkog sustava, ali bilo je pojedinaca koji su težili pluralističkoj liberalnoj demokratizaciji. Cilj je bila što samostalnija Hrvatska, ali u okviru Jugoslavije. U javnoj upotrebi toga doba, za Hrvatsko proljeće koristio se naziv Masovni pokret, „maspok“. Nacionalna ravnopravnost bila je najvažniji stup Hrvatskog proljeća. Smatralo se da su Hrvati i Hrvatska bili na različitim razinama u neravnopravnom položaju u Jugoslaviji, dakle od zastupljenosti u JNA, saveznim

⁵⁰ Isto

⁵¹ Isto, 458-460 str.

institucijama, rukovodećim položajima. Neravnopravnost se ponajviše očitovala, prema sudionicima Hrvatskog proljeća, u ekonomiji, tj. da je odredba po kojoj izvoznici sjeverozapadnih republika u Narodnu banku Jugoslavije moraju deportirati visok postotak deviza, te da zbog toga izvoz pada, da je nepravедno što veći dio deviza hrvatskih radnika odlazi u Beograd. Razvoj koji je Hrvatska doživljavala nije mogla tada sama iskoristiti, već je pokrivala slabije razvijene republike. Na održanoj X. sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske zaključeno je da je za stabilnost SFRJ i razvoj samoupravljanja daleko opasniji unitarizam i birokratski centralizam. Amandmani na savezni Ustav izglasani su 1971. godine. Ustanovljeno je Predsjedništvo SFRJ s 24 člana. Republike su dobile znatno veće nadležnosti.⁵²

Nacionalni pokret u Hrvatskoj dobivao je u to vrijeme na zamahu te je svoje početke imao u studentskom tijelu Sveučilišta u Zagrebu, koje su predvodili Dražen Budiša i drugi, i Matici hrvatskoj koja je počela s izdavanjem Hrvatskog tjednika. Tematika lista je bio razvoj demokracije i hrvatske nacionalne teme s naglaskom na nedjeljivom suverenitetu hrvatskog naroda u Hrvatskoj, dok bi drugim narodima bila zajamčena sva prava izražavanja vlastite nacionalnosti. Stanje u Hrvatskoj je na sastanku političkog vodstva ocijenjeno kao problem „divljanja nacionalizma“ koji je bio prisutan u svim republikama, ali u Hrvatskoj najjače, te je nacionalizam proglašen kontrarevolucionarnim. Upozorenje oko smirenja situacije SK izneseno je u obliku moguće oružane intervencije JNA Sloboda '71 kojim je najavljena intervencija vojnog vrha ukoliko situacija izmakne kontroli.⁵³

Slamanje pokreta potaknuo je štrajk zagrebačkih studenata koji su zahtijevali konstituiranje Hrvatske kao suverene države i smjenu protivnika reformskih gibanja. Negirali su da su dio nacional – šovinističkih i separatističkih snaga i zahtijevaju promjene na razini političko – gospodarskog sustava, tj. u vanjskoj trgovini i deviznoj politici kako bi one ostale u rukama onih koji ih i zarađuju, te tvrde da one odlaze u saveznu blagajnu iz koje se nepravедno dijele. Štrajk je obuhvatio većinu zagrebačkih studenata i neke u Splitu i Zadru. Za prekid štrajka je bilo prekasno te je Tito reagirao. Sazvan je sastanak Predsjedništva SKJ u Karađorđevu 1. prosinca 1971. godine. Na njemu je hrvatsko rukovodstvo bilo podvrgnuto

⁵² Isto, 462-466 str.

⁵³ Isto, 466-468 str.

kritici jer nisu zaustavili „jačanje nacionalizma, šovinizma i klasnog neprijatelja“, a studentski štrajk je ocijenjen kao kontrarevolucionarna akcija koja je potaknuta iz inozemstva.⁵⁴

Policajska represija je pojačana u Hrvatskoj – mnogi su završili u pritvoru, progonjeni ili marginalizirani iz društva. Vodeći političari Hrvatskog proljeća, dakle Miko Tripalo, Savka Dabčević-Kučar, Pirker, Haramija i drugi, su smijenjeni s položaja te im je onemogućeno daljnje javno djelovanje. Djelatnici Matice hrvatske, urednici Hrvatskog tjednika i vođe studenata bili su podvrgnuti montiranim sudskim procesima na kojima su osuđeni na zatvorsku kaznu – Vlado Gotovac, Dražen Budiša, Ivan Zvonimir Čičak, Šime Đodan, Marko Veselica i drugi. Na ove događaje u Jugoslaviji nije se reagiralo jer je bilo bitno da Jugoslavija ostane stabilna i ne dođe u pitanje njena neutralnost u pogledu pripadnosti blokovskoj podjeli Hladnoga rata. Hrvatsko proljeće je često poistovjećivano sa šovinizmom i ustaštvom.⁵⁵

Kraj Hrvatskog proljeća označio je početak obračuna s reformističkim, liberalnijim pojedincima i skupinama u republikama. Smjene s rukovodećih položaja dogodile su se i u Srbiji, smjenom predsjednika SK Srbije Marka Nikezića i tajnica Izvršnog komiteta Latinke Perović, te ljudi u Makedoniji, Sloveniji i BiH. Intenzivira se propaganda protiv tehnomenadžera, odnosno cilj je bio oslabiti samostalnost direktora u poduzećima, ojačati utjecaj partije i u konačnici stvoriti atmosferu u kojoj se suzbijaju liberalističke tendencije. Kritike javnosti kojima je izražavano nezadovoljstvo odrazilo se i na reformu školstva. Ideja je bila izjednačiti obrazovnu razinu gimnazija, koje su se tada smatrale elitnim školama, i drugih srednjih strukovnih škola.⁵⁶

Nužna decentralizacija države i gospodarstva provedena je ustavnim amandmanima 1972. godine i novim Ustavom 1974. godine, čime je uvedena vrsta federalno – konfederalnog tipa odnosa na saveznoj razini. Predsjedništvu SFRJ broj članova je smanjen s 24 na 8, odnosno po jedan iz svake republike i autonomne pokrajine, te je konstituirana savezna vlada po načelu jednake zastupljenosti svih republika. Ustavom je razrađeno i samoupravljanje ka decentralizaciji. Godine 1976. izglasan je Zakon o udruženom radu (ZUR) prema kojemu se su se trebale stvarati osnovne organizacije udruženog rada (OOUR) kao osnovne jedinice udruženog rada i čimbenici samoupravnog društva. Uz osnivanje samoupravnih interesnih

⁵⁴ Isto, 469 str.

⁵⁵ Isto, 470 str.

⁵⁶ Isto, 472 str.

zajednica (SIZ) 1977., došlo je do rasta administracije i povećanja broja neproaktivnih radnih mjesta.⁵⁷

Unatoč svemu, 70-e godine su bile doba ekonomskog napretka zahvaljujući prekomjernim kreditima i velikom uvozu koji nije pokrивao izvoz. Unatoč tome, obilježen je razdobljem najvećeg životnog standarda Jugoslavije i Hrvatske. Izgradnja autocesta i cesta općenito u unutrašnjosti, od Zagreba prema Ljubljani i Beogradu, što je ideološki više odgovaralo vlasti zbog toga što podržava jedinstvo Jugoslavije, bila je u suprotnosti sa zahtjevima proljećara koji su tražili izgradnje autocesta prema moru, što je okarakterizirano kao nacionalističko. Turizam također jača, te se počinju graditi hotelski kompleksi, koji su uz gradnju cesta prema moru bili jedan do presudnih faktora povećanja turističkog prometa.⁵⁸

Prekretnicu u povijesti SFRJ čini smrt Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. godine. Nakon njegove smrti su se počele dizati međuetničke tenzije. Sustav u kojemu je oduzeta demokratska mogućnost slobodnog izražavanja pluralnih ideja pokazao se negativnim u pogledu zatiranja nacionalnih osjećaja, što je vodilo razvoju ekstremnog nacionalizma. Titov sustav se na koncu pokazao neuspješnim – kriza će slijediti u 80-ima. Nakon odlaska Tita, umire i Vladimir Bakarić 1983., čime odlaze ličnosti s autoritetom u političkom životu. Sustav kolektivnog rukovodstva s rotacijama smjene, onemogućio je pojavu jače ličnosti u vodstvu, te su osobe na čelu države na vlasti bile prekratko kako bi se proveo značajniji plan.⁵⁹

Ekonomska i politička kriza 80-ih godina se produbljivala, slabila je socijalistička ideologija i samim time ugled Saveza komunista. U tim okolnostima nastajali su konflikti između republika. Kako su se sve važnije odluke, prema Ustavu, morale donositi konsensusom na razini republika, sve se manje moglo išta dogovoriti te su u manjini najčešće ostajale slovenska ili slovenska i hrvatska delegacija. Vanjski dug države nakon Titove smrti iznosio je 20 mlrd. dolara, koji nije mogao biti otplaćivan. Gospodarstvo, kao i u drugim državama istočne Europe i onima u tijeku razvoja, bilo je pod teretom dužničke krize. Teško je bilo utvrditi i činjenicu u kojim je republikama potrošen zajam koji je uzimala savezna vlada što će dodatno opterećivati međurepubličke i međunacionalne odnose.⁶⁰

⁵⁷ Isto, 473 str.

⁵⁸ Isto

⁵⁹ Isto, 478-481 str.

⁶⁰ Isto, 481-483 str.

Nedostatak deviza onemogućio je uvoz nafte pa je već 1980. godine ponestalo benzina i naftnih derivata. Uvedene mjere štednje nisu mogle biti trajno rješenje. Osim toga, u trgovinama je manjkalo namirnica koje su se uvozile – kava, čokolada, deterdžent za rublje. Nestašice su poticale kupovinu u inozemstvu, najviše u Austriji i Italiji, i uzrokovale odljev konvertibilnih valuta. Najviše pogođena grana krizom u Hrvatskoj je bilo građevinarstvo. Veliki poslovi su izostajali, a novca izdavanog za stanogradnju od strane poduzeća je bilo sve manje. Metalska industrija i strojogradnja su također doživjele pad produktivnosti i zarade zbog krize na tržištima u SSSR-u i zemljama istočne Europe, te iračko – iranskog rata. Loše gospodarsko stanje nastojalo se poboljšati, a glavna inicijativa je bila tzv. Kraigherova komisija, započeta 1983. dugoročnim programom ekonomske stabilizacije kojim se afirmiraju tržišne osnove gospodarskog sustava. Provedba je tražila teške rezove, naišla je na otpore te nije bilo na kraju rezultata iste.

Ekonomski odnosi između republika su bili osjetljiva tema, ponajviše polemike o načinju potpomaganja nerazvijenih republika Makedonije, BiH i Crne Gore i Autonomne pokrajine Kosovo. Slovenija i Hrvatska davale su 60% novca u te svrhe, a problemi se nisu rješavali, već se jaz između razvijenih i nerazvijenih republika povećavao. Hrvatska je svoje bogatstvo i razvoj dugovala turizmu koji u 80-ima doseže vrhunac, ali trend rasta se usporava u odnosu na prethodna razdoblja. Krajem 70-ih godina, gradnja hotela prestaje, dok privatni iznajmljivači preuzimaju inicijativu u povećanju smještajnih kapaciteta gradnjom apartmana, ali i otvaranjem restorana i kafića, čime se obogaćuje ponuda. Taj privatni prihod je bio izvan državne kontrole te je omogućio daljnji gospodarski razvoj hrvatske obale. Unatoč otvaranju mnogih pogona, kao što su Pliva, Varteks, Podravka i dr., zbog nekonkurentnosti na inozemnom tržištu, plaće su i dalje bile niske za potrebe potrošača. Posljedica je stvaranje sve brojnijeg sloja gradskog stanovništva koji se uz industriju bavi i poljoprivrednom proizvodnjom. Monopol Saveza komunista održavao se i u 80-ima, ali je ograničen na policiju, vojsku, zakonodavstvo i državni proračun, te je ideologija postupno slabila.⁶¹

Tijekom razdoblja Jugoslavije, parolama Tita „čuvajte bratstvo i jedinstvo“ i sličnima, primjetna je svijest o ozbiljnosti međunacionalnih problema u Jugoslaviji. Tito probleme nije znao riješiti demokratskim putem, nego ih je nastojao prigušiti zabranama, progonstvom i kaznama. Republikama su nametnute jednake količine slobode i represije, pa tako i u pogledu nacionalne povijesti (npr. uklanjanjem spomenika bana Jelačića i sl.), dok je Srbiji nametnuta

⁶¹ Isto, 483-485 str.

amnezija imperijalnih uspomena. Kako bi se obuzdao velikosrpski duh, potisnuta su sjećanja na velike vojskovođe iz prethodnih ratova. Obnovom Jugoslavije, Srbima je konačno omogućeno da svi žive u jednoj državi, pa su dijelom zadovoljeni ciljevi nacionalnog pokreta. Hrvati su dobili republiku.⁶²

U Srbiji je tijekom 80-ih godina vladalo nezadovoljstvo Ustavom iz 1974. godine, ponajprije prevelikim ovlastima koje su dobile autonomne pokrajine Vojvodina i Kosovo te su tvrdili da su postale države. Mir nakon Titove smrti narušen je nemirima na Kosovu u proljeće 1981., kada je albansko stanovništvo tražilo više autonomije unutar Srbije, tj. republiku unutar SFRJ. U studenome 1984. na CK SK Srbije traže jaču cjelovitost Srbije i povoljniji položaj u federaciji. Smatrali su da se u državi odvija dezintegracija i prvi je put razgrađen plan/platforma o reintegraciji. Jedno od glavnih izjava o nepovoljnom položaju Srbije u Jugoslaviji je ponovno napisana povijest gdje se Srbija i Srbi počinju prikazivati kao žrtve. U Srbiji se budi interes za druge zabranjene teme, ponajprije četništvo i reviziju značenja četništva, koji je u socijalističkoj historiografiji prikazan negativno te se njihovo djelovanje i politiku prikazivalo kao logičan pokušaj obrane Srbije i njenih interesa. Godine 1986. Memorandum *Srpske akademije nauka i umetnosti* (SANU) objavljuje tekst u kojem je iznesen velikosrpski nacionalni program. Tito je optužen za slabljenje Srbije unutar SFRJ, svima se nameće antisrpsvo zbog podupiranja protesta na Kosovu, da se u Hrvatskoj odvija asimilacija Srba, tj. pohrvaćivanja. Osnovna ideja, misao je da je srpski narod u Jugoslaviji primarni entitet koji ima niz prava iznad političke i geografske podjele, te se naglašava genocidnost Hrvata i nameće se kolektivna krivnja za stradavanja u vrijeme NDH. Jačanje kampanje odvija se od 1988. godine, sve češćim mitinzima Slobodana Miloševića.⁶³

Krajem 1988. i početkom 1989. godine u Sloveniji i Hrvatskoj javljaju se inicijative za osnivanje opozicijskih stranaka. Hrvatska socijalno – liberalna stranka (HSLS) osnovana je u svibnju 1989. godine i zauzimala se za stvaranje liberalno-demokratskog društva u Hrvatskoj i Jugoslaviji. U Programskoj deklaraciji iznose kako „polazi od načela da je slobodna samo zajednica u kojoj je slobodan i socijalno siguran svaki pojedinac“ te „da se nacionalno pitanje u Jugoslaviji može riješiti samo federalizmom utemeljenim na konsenzusu s pravom naroda na samoodređenja do odcjepljenja“. Uz HSLS, druga stranka je HDZ.⁶⁴

⁶² Isto, 495

⁶³ Radelić, Z. (2006.) *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga

⁶⁴ *Povijest 21* (2008.) Zagreb: Europapress, 503-504 str.

4. METODOLOGIJA RADA

U radu je analizirano šest udžbenika povijesti izdanih u razdoblju od 1981. do 2021. godine, pri čemu je izdavačka kuća analiziranih udžbenika ranijih razdoblja Školska knjiga, a novijih Alfa i Profil Klett. Udžbenici korišteni za analizu su osnovnoškolski i srednjoškolski, te povijest 20. stoljeća jednog od autora udžbenika koja je u postsocijalističkom razdoblju korištena kao zamjena za srednjoškolski udžbenik.

Analiza je provedena na sljedećim udžbenicima:

a) Udžbenici povijesti za osnovnu školu

Udžbenik *Povijest: za VIII. razred osnovne škole* autora povjesničara dr. Ive Perića napisan je 1996. godine te izdan u izdavačkoj kući Alfa. Riječ je o udžbeniku povijesti za 8. razred osnovne škole.

Udžbenik *Povijest 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole* autora Stjepana Bekavca i Maria Jareba izdan u izdavačkoj kući Alfi 2009. godine u Zagrebu, te se također radi o udžbeniku povijesti za 8. razred osnovne škole.

Udžbenik *Vremepolov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole* autora Tomislava Bogdanovića, Miljenka Hajdarovića i Domagoja Švigira najnoviji je udžbenik povijesti prema novome kurikulumu izdan 2021. godine u izdavačkoj kući Profil Klett.

b) Udžbenici povijesti za srednju školu

Udžbenik *Povijest 2: udžbenik za srednje škole* autora Tome Čubelića i dr. Dragutina Pavličevića izdan je 1981. godine u Školskoj knjizi. Kako je udžbenik izdan nakon reforme školskog sustava 1976., radi se o udžbeniku za srednje škole usmjerenog obrazovanja.

Udžbenik *Povijest 2: udžbenik za srednje škole* skupine autora među kojima su istaknuti povjesničari i autori udžbenika: dr. Dušan Bilandžić, dr. Ivo Jelić, dr. Hrvoje Matković, dr. Dragutin Pavličević, dr. Nikša Stančić i dr. Radovan Vukadinović. Udžbenik je izdan u Zagrebu 1991. godine u Školskoj knjizi. Udžbenik je izmijenjeno izdanje istoimenog udžbenika socijalističkog razdoblja.

c) Zamjenski udžbenik povijesti za srednju školu

Knjiga *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* autora dr. Ive Perića izdana je 1994. godine u Školskoj knjizi u Zagrebu. Korištena je u ratnom razdoblju kao udžbenik povijesti za 4. razred srednje škole u pojedinim školama.

U radu je promatrana tema SFR Jugoslavije, dakle razdoblje od 1963. godine kada Jugoslavija Ustavom mijenja ime iz Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ) pa do početka Domovinskog rata 1991., odnosno njezinog raspada. Navedeni udžbenici za osnovne i srednje škole analizirani su prema sljedećim metodološkim smjernicama:

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

Analiziran je prikaz Ustava iz 1963. godine i promjena imena Jugoslavije, odnosno razlozi zbog kojih je došlo do novog ustava i promjene imena.

b) Hrvatsko proljeće

Analizirani su uzroci, tijek i posljedice Hrvatskog proljeća, kako je ono prikazano u udžbenicima te glavne osobe s političke i kulturne scene toga razdoblja.

c) Novi Ustav 1974. godine

Analiziran je prikaz Ustava iz 1974. godine i način na koji je prikazan, odnosno uzroci i posljedice njegova izdavanja.

d) Hrvatska emigracija

Analiziran je prikaz hrvatske emigracije, kako je ona opisana i razlozi odlaska ljudi u inozemstvo u razdoblju SFRJ.

e) Titova smrt i posljedice

Analiziran je prikaz Josipa Broza Tita, njegove smrti i sprovođa te posljedice koje je njegova smrt imala na Jugoslaviju.

f) Raspad SFR Jugoslavije

Analizirani su čimbenici koji se navode zbog kojih je došlo do raspada Jugoslavije, ponajprije jačanje velikosrpstva i drugih političkih i nacionalnih neslaganja.

g) Vanjska politika SFRJ

Analizirana je vanjska politika SFRJ i njen prikaz u udžbenicima, razvoj Pokreta nesvrstanih i uloga Tita u razdoblju od 1963. godine.

h) Gospodarstvo SFRJ

Analiziran je prikaz gospodarstva SFRJ, ponajprije krize 1980-ih godina te razvoja gospodarstva u prethodnom razdoblju, odnosno kako je ono opisano, koja se postignuća i tvrtke navode.

i) Kultura SFRJ

Analiziran je prikaz kulture SFRJ, tj. Hrvatske unutar Jugoslavije.

j) Slikovni prikazi

Analizirani su slikovni i grafički prikazi u udžbenicima, odnosno što oni pokazuju i zašto su odabrani za udžbenike.

k) Povijesni izvori

Analiziran je odabir povijesnih izvora te količina i mjesto gdje se oni nalaze u udžbenicima.

Kvantitativna analiza u radu obuhvaća:

a) kvantitativnu analizu spomena SFR Jugoslavije u odabranim udžbenicima

b) kvantitativnu analizu slikovnih prikaza

c) kvantitativnu analizu povijesnih izvora

d) kvantitativnu analizu fotografija Savke Dabčević-Kučar, Josipa Broza Tita i Franje Tuđmana

Na kraju se nalazi grafički prikaz ukupnog broja stranica koji se odnose na temu SFR Jugoslavije.

5. KVALITATIVNA I KVANTITATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA POVIJESTI

5.1. Udžbenici povijesti za osnovnu školu

5.1.1. Povijest (1996.)

Udžbenik *Povijest* autora povjesničara dr. Ive Perića izdan je u Zagrebu 1996. godine u izdavačkoj kući Alfa te je ovo prvo izdanje udžbenika odobrenog od Ministarstva prosvjete i športa za školsku godinu 1996./97. Radi se o udžbeniku za 8. razred osnovne škole. Ukupno ima 127 stranica, od čega razdoblje SFRJ (od 1963. do 1991.) zauzima 10.

Razdoblje SFRJ obuhvaćeno je u sljedećoj cjelini *Razdoblje od Drugog svjetskog rata do danas*, tj. u poglavljima *Hrvatska u drugoj Jugoslaviji (II.)*, *Hrvatska u drugoj Jugoslaviji (III.)*, *Slamanje komunističkog socijalizma i komunističko-partijskog jednoulja* te *Nastajanje samostalne i suverene Hrvatske*. Kako je udžbenik izdan prije reforme 1997. godine, već se u naslovima uočava negativan stav prema razdoblju SFRJ i propagiranje nepovoljnog položaja Hrvatske unutar Jugoslavije.

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

Tema Ustava iz 1963. godine sadržana je u potpoglavlju *Hrvatska pod teretom centralizma i unitarizma*. Sam opis donošenja Ustava opisan je na sljedeći način: „U sastavu, FNRJ, koja od 1963. ima naziv Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), Hrvatska je doživljavala sve njezine unutrašnjopolitičke teškoće.“⁶⁵ Autor u udžbeniku ne objašnjava zašto dolazi do izmjene Ustava 1963. i promjene imena države iz FNRJ u SFRJ. Naglasak je stavljan, kao što je vidljivo iz citata, na probleme i poteškoće s kojima se Hrvatska suočava unutar SFRJ.

⁶⁵ dr. Perić, I. (1996.) *Povijest*. Zagreb: Alfa, 104 str.

b) Hrvatsko proljeće

Hrvatsko proljeće nalazi se u potpoglavlju *Hrvatska traži politiku „čistih računa“ i režimski obračun s njom*. Kao jedan od uzroka, odnosno povoda za sam događaj u Hrvatskoj navodi se teško podnošenje nametnutog centralizma u SFRJ, kao i nacionalni unitarizam –

„Centraliziranim sustavom oduziman je hrvatskom gospodarstvu veći dio zarađenog i dinarskog i deviznog novca, pa su Hrvati isticali potrebu „čistih računa“...Ali ti se čisti računi u sustavu kakav je bio nisu mogli postići.“⁶⁶

Samo Hrvatsko proljeće opisano je kao borba protiv nacionalnog unitarizma koje se prvo provodilo oprezno zbog postojećih nepovoljnih uvjeta, a zatim odlučno. Kao voditelj u borbi se navodi Matica hrvatska te ona uz Društvo hrvatskih književnika i 16 kulturnih i znanstvenih hrvatskih ustanova objavljuje *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* „kojom su upozoravali na srbiziranje hrvatskog jezika u javnom životu i na potrebu očuvanja i razvijanja hrvatskog jezičnog bića.“ Reakcija političkog rukovodstva je opisana: „oštro ustali protiv te Deklaracije i protiv njezinih potpisnika, nazivajući ih razbijačima „bratstva i jedinstva“. Stanje u Hrvatskoj po osudi Deklaracije nacionalno je orijentirano „Što su ti političari više napadali Deklaraciju, hrvatski se narodni osjećaj još više budio.“ Za sam vrhunac Hrvatskog proljeća, kada je opisano djelovanje političkog rukovodstva stoji „ zahtjevima hrvatskog naroda počeli su se priklanjati i pojedini hrvatski političari (komunisti), koji su se u siječnju 1970. izjasnili protiv centralizma i protiv nacionalnog unitarizma“. Političko rukovodstvo SKH koje se najviše isticalo u događajima, kao i u većini udžbenika za 8. razred osnovne škole, su Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo.⁶⁷

Reakcija državnog vrha i posljedice Hrvatskog proljeća su u udžbeniku prikazani:

“Tito je u početku pokazivao razumijevanje prema zahtjevima Hrvata, ali je najzad – pod represijom protuhrvatskih (hegemonističko-centralističkih i velikosrpskih) snaga iz saveznog partijskog i armijskog vrha – izveo politički udar. Početkom prosinca 1971. žestoko je napao pojedine hrvatske partijske i državne rukovodioce i to na takav način da su oni morali dati ostavke na svojim dužnostima koje su obavljali. Zatim je širom

⁶⁶ Isto, 106.str.

⁶⁷ Isto, 106-107. str.

Hrvatske slijedilo pozivanje na odgovornost svih istaknutijih sudionika hrvatskog pokreta („hrvatskog proljeća“) iz 1971., od kojih su mnogi bili uhićeni i zatvoreni.“⁶⁸

Navode se neki od sudionika – Franjo Tuđman, Šime Đodan, Marko Veselica, Vlatko Pavletić, Vlado Gotovac, Hrvoje Šošić te od studenata Dražen Budiša.⁶⁹ Posljedice se dalje ne navode, osim već spomenutog državnog udara.

c) Novi Ustav 1974. godine

U udžbeniku se ne navodi Ustav iz 1974. godine.

d) Hrvatska emigracija

Tema hrvatske emigracije nalazi se u poglavlju *Hrvati izvan domovine*. Povod iseljavanja u udžbeniku je opisan na sljedeći način

„Nasilje komunističkog režima uspostavljeno poslije Drugog svjetskog rata na hrvatskom tlu prisililo je brojne Hrvate da odu iz svoje domovine. Zaposleni su u Hrvatskoj mukotrpno živjeli od svog rada, a viškovi radne snage u selima teško su dolazili do zaposlenja u gradovima.“⁷⁰,

Osobe koje su otišle na inozemni radi okarakterizirane su kao „marljivi djelatnici i čestiti ljudi“, a ističe se da su se bavili „raznim fizičkim poslovima (kao radnici ili obrtnici), a isto tako radeći u visokostručnim službama (kao inženjeri, liječnici, znanstvenici).“⁷¹ Takav opis emigracije prikazuje samo dio i to ekonomske, dok političke ne spominje.⁷² Opis prikazuje hrvatske radnike u inozemstvu na pozitivan način te ih u stvari generalizira.

⁶⁸ Isto, 107 str.

⁶⁹ Isto, 108 str.

⁷⁰ Isto, 108 str.

⁷¹ Isto

⁷² Isto

e) Titova smrt i posljedice

Titova smrt samo je spomenuta rečenicom „Tito je umro 1980.“ te se više pozornosti pridaje njegovim djelima i karakteru:

„Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito imao je za svog života znatan ugled u svijetu. Taj ugled pribavile su mu njegova uloga vođe antifašističke borbe u okupiranoj Jugoslaviji (1941.-1945.); njegov odlučan otpor Staljinu (1948.) i njegova uloga u stvaranju pokreta nesvrstanih zemalja (1961.). No Tito je imao i velike slabosti kao rukovoditelj i kao čovjek. Kao rukovodilac bio je odviše sklon osobnoj vlasti, zatvarao je svoje protivnike, surađivao je i u likvidaciji nekih svojih suboraca (kao što je npr. bio Andrija Hebrang), podržavao je nacionalni unitarizam, protivio se hrvatskoj državotvornoj ideji, onemogućavao je demokraciju i pridonosio kultu vlastite ličnosti. Kao čovjek bio je veoma sklon lagodnom životu.“⁷³

Posljedice njegove smrti svode se na gospodarsku i međunacionalnu krizu, odnosno zaoštavanje odnosa unutar Jugoslavije.

Zaoštavanje međunacionalnih odnosa na Kosovu opisano je na sljedeći način: „gdje je srbijanska politika najokrutnije ugrožavala ljudska, građanska i nacionalna prava Albanaca“ kao i nastojanja Srbije u jačanju centralizma u SFRJ.⁷⁴

f) Nastanak višestranačja i raspad SFR Jugoslavije

Raspad SFRJ i događaji koji su tome prethodili nalaze su u potpoglavlju *Nastajanje samostalne i suverene hrvatske države* gdje se može iz naslova vidjeti da je fokus stavljen na nastanak samostalne Hrvatske države, a ne na raspad SFRJ.

„Živeći dugo u jugoslavenskoj državi hrvatski je narod u tih sedam desetljeća stekao vrlo loša iskustva: u takvoj državnoj zajednici bio je tlačen i ekonomski i nacionalno, te više-manje stalno izložen velikosrpskim težnjama da ga rastoče i unište.“⁷⁵

⁷³ Isto, 110-111 str.

⁷⁴ Isto, 111 str.

⁷⁵ Isto, 112 str.

Višestranačje u SFRJ u Hrvatskoj spominje samo jednu stranku, Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ) te Franju Tuđmana, koja je imala „najpotpuniji i za većinu Hrvata najprihvatljiviji program. ... S takvim programom, koji je bio sinteza hrvatske državotvorne misli i suvremenih potreba i želja hrvatskog narod, HDZ je pobijedio na tim prvim poratnim višestranačkim izborima u Hrvatskoj.“⁷⁶

Sam raspad i početak Domovinskog rata opisani su u poglavljima *Teškoće pregovaranja o novom obliku zajedništva na jugoslavenskom prostoru* i *Proglašenje Hrvatske samostalnom i suverenom državom*. Kao jedan od uzroka raspada navode se velikosrpski stavovi i nemogućnost pomaka u dogovorima sa srpskim rukovodstvom.

„Zbog toga je nastala velika napetost u ostalim republikama. Srbijanski komunisti, velikosrbi, nastojali su se nametnuti i cijelom Savezu komunista Jugoslavije. Pokušavali su vrlo bahato na 14. izvanrednom kongresu SKJ u siječnju 1990. u Beogradu.“⁷⁷

g) Vanjska politika SFRJ

U udžbeniku se ne spominje vanjska politika u razdoblju SFRJ u udžbeniku.

h) Gospodarstvo SFRJ

U udžbeniku se gradivo o gospodarstvu ne odnosi na ono cijele SFRJ, već isključivo Hrvatske, koja je time cijelo vrijeme u fokusu svih zbivanja, a ono je uglavnom prikazano kao povod događajima te stoga nema zasebno poglavlje.

Gospodarsko stanje Hrvatske uoči Hrvatskog proljeća opisano je u poglavlju *Razvojni problemi i unutrašnjopolitička previranja* na sljedeći način:

„Iako je SFRJ ostvarivala postupno razvojne uspone u gospodarstvu, ipak je taj razvoj zaostajao za razvojem zapadnoeuropskih zemalja kojima je bila proizvodnost rada mnogo veća, a životni standard stanovništva mnogo viši. Velika kočnica u gospodarskom razvoju bila je vladajuća, komunistička politika. Komunistička politika

⁷⁶ Isto

⁷⁷ Isto, 114.

zagovarala je plansku (dogovorenu) ekonomiju i negirala spojivost tržišnih zakona s bićem socijalističkog društvenog sustava. Usporedno s tim režimska je politika na rukovodeće dužnosti u poduzećima dovodila samo politički podobne (a to znači samo njoj poslušne) ljude. ... Radnici su bili nemoćni da obuzdaju razne privilegije, pronevjere, korupciju, bogaćenje mimo rada i kojekakve štetne samovolje najutjecajnijih pojedinaca.“⁷⁸

Gospodarska kriza 1980-ih godina, jedna je od posljedica Titove smrti, opisana je:

„Nezaposlenost je bila sve veća, proizvodnost rada nezadovoljavajuća, iseljavanje nastavljeno, a zaduživanje države u inozemstvu stalno je i nekontrolirano. Gospodarska i društvena kriza produbljivala se sve više. U 1989. inflacija je iznosila više od 2000%.“⁷⁹

Iz navedenog, može se uočiti kako gospodarstvo zapravo nije niti bilo u prvom planu, već se trebao naglasiti loš položaj Hrvatske također i u domeni gospodarstva unutar SFRJ.

i) Kultura SFRJ

Kultura SFRJ, odnosno ovdje više Hrvatske obuhvaćena je u cjelini *Znanost, tehnika, kultura i šport u svijetu i u nas od 1945. do danas* te se prvenstveno govori o kulturi i znanstvenom napretku u svijetu, ali vrlo malo. Hrvatska kultura u SFRJ obuhvaćena je u prosvjeti te se spominje unutar teme napretka školstva, odnosno navodi se osnivanje visokoškolskih ustanova – Zagrebačkog, Riječkog, Osječkog i Splitskog sveučilišta. Osim obrazovanja, navode se još samo Hrvatski radio i Hrvatska televizija. Od sporta, ističe se povećanje broja sportskih društava i sudjelovanje na međunarodnim natjecanjima, kao i navođenje onih koji su održani u Hrvatskoj – Mediteranske igre u Splitu 1979. i Univerzijada u Zagrebu 1987. godine.⁸⁰

⁷⁸ Isto, 106.

⁷⁹ Isto, 111.

⁸⁰ Isto, 123.

j) Slikovni prikazi

Sam udžbenik ne obiluje slikovnim prikazima, kao oni nakon reforme, niti oni iz socijalističkog razdoblja. Dio nastavnog gradiva u udžbeniku koje govori o razdoblju SFRJ sadrži tri slikovna prikaza. Prva slika prikazuje zgradu Matice hrvatske u Zagrebu koja se nalazi unutar cjeline o Hrvatskom proljeću. Druga slika prikazuje spomenik Josipu Brozu Titu u Kumrovcu umjetnika Antuna Augustinčića u poglavlju koje govori o posljedicama njegove smrti. Zadnja slika prikazuje Franju Tuđmana u poglavlju nastanka višestranačja i stvaranja samostalne Hrvatske. Odabrane slike i njihova mjesta u udžbeniku prikazuju značajne institucije i događaje za Hrvatsku, ponajprije borbu za njenu samostalnost i postignuće iste.

k) Povijesni izvori

Udžbenik ne sadrži povijesne izvore. Udžbenici iz razdoblja Domovinskog rata i prvih godina samostalnosti Hrvatske manjkaju primarnim povijesnim izvorima kako bi učenici stvorili kritičko mišljenje i multiperspektivnost o događajima recentne hrvatske povijesti koja je tada pogotovo bila sporna. Učenicima se na određen način nameće samo jedan narativ i ne daje mogućnost da sami dođu do određenih zaključaka i stvore vlastito mišljenje, što je u jednu ruku bio i cilj tadašnje politike – stvaranje jedinstvene slike povijesti Hrvatske.

5.1.2. Povijest 8 (2009.)

Udžbenik *Povijest 8* autora Stjepana Bekavca i Maria Jareba izdan je 2009. godine u izdavačkoj kući Alfa. Radi se o drugom izdanju istoimenog udžbenika koje je 2008. godine odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Udžbenik ima ukupno 244 stranice, od čijeg ukupnog broja tema SFR Jugoslavije zauzima 12 stranica.

Tema je obuhvaćena u sljedećim cjelinama: *Hrvatska u drugoj Jugoslaviji* te *Postanak i razvoj samostalne Hrvatske države*, tj. poglavlje *Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija* i *Raspad SFRJ*.

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

U udžbeniku Ustav iz 1963. godine i promjena imena iz FNRJ u SFRJ čine zasebnu cjelinu pod nazivom *Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija*. Donošenjem novog ustava „samoupravljanje je označeno kao temelj društvenog ustroja“, „Da bi se istaknulo kako je konačni cilj SKJ stvaranje socijalističkog društva, ustavom 1963. promijenjeno je ime države u **Socijalistička Federativna Republika (SFRJ)**.“⁸¹ Uz objašnjenje promjene imena, uključen je i slikovni prikaz grba SFRJ s opisom u kojem su naznačene promjene koje su se dogodile uslijed promjene grba:

„Grb SFRJ je nakon 1963. sadržavao 6 baklji, umjesto dotadašnjih 5 na grbu FNRJ. Svaka baklja označavala je jedan od priznatih jugoslavenskih naroda (Hrvate, Srbe, Slovence, Crnogorce i Makedonce), a šesta baklja dodana je nakon što su muslimani priznati kao poseban narod (Muslimani s velikim M).“⁸²

Kada je riječ o Ustavu i promjeni imena u SFRJ, autori udžbenika su objektivno i na primjeren način učenicima 8. razreda objasnili zašto se ona dogodila. Uključivanjem slikovnog prikaza grba, dodatno je produbljena tema.

b) Hrvatsko proljeće

Hrvatsko proljeće obuhvaćeno je u cjelini *Hrvatska težnja za nacionalnom ravnopravnošću (1965.-1971.)* te je opisana na 3 stranice. Uz tekst o događajima Hrvatskog proljeća, uključene su slike i izvor.

Opisani su uzroci početka:

„U praksi je često prevladavala nacionalna neravnopravnost, osobito u korist najbrojnijeg naroda u Jugoslaviji, srpskog naroda. Istodobno su u javnosti bili prisutni pokušaji da se hrvatskom narodu nametne osjećaj kolektivne krivnje za zlodjela koja je počinio ustaški režim te umanjili njegov doprinos antifašizmu. Veliki problem bržem razvoju hrvatskog gospodarstva predstavljao je velik odljev novčanih sredstava u savezne fondove, a osobito za pomoć *nerazvijenim republikama*. Dodatan problem bio

⁸¹ Bekavac, St. i Jareb, M. (2009) *Povijest 8*. Zagreb: Alfa, 176 str.

⁸² Isto, 177 str.

je i prisutnost unitarizma te nastojanje nekih krugova da stvore jugoslavensku naciju i jezik.“⁸³

Vrhunac Hrvatskog proljeća i zahtjevi su opisani na sljedeći način:

„No hrvatsko je partijsko vodstvo 1970. obračunalo s unitarističkim nastojanjima. U tom su se razdoblju u Hrvatskoj pojavile snage, u prvom redu Matica hrvatska i hrvatski sveučilištarci, ali i dio republičkoga partijskog vrha, koje su zahtijevale reformu federacije, decentralizaciju, *čiste račune* u raspodjeli sredstava u Jugoslaviji, veće političke slobode, hrvatsku suverenost i zaštitu prava na iskazivanje vlastitog nacionalnog identiteta.“⁸⁴

Kao bitnu stavku Hrvatskog proljeća autori navode *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* izdanu 1967. od Društva književnika Hrvatske i drugih kulturnih ustanova, a zahtijevali su „da se hrvatski književni jezik prizna kao jedan od četiriju službenih jezika⁸⁵ u Jugoslaviji.“ Kao posljedica potpisivanja i izdavanja Deklaracije, bila je reakcija od državne vlasti Saveza komunista u vidu progona autora i potpisnika iste.⁸⁶

Dolazak nove generacije političara na čelu SKH, u udžbeniku se ističu Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo, koji su se „zalagali za korjenite promjene u politici i gospodarstvu. Ono je tražilo pravednu raspodjelu novca i pravo da samo određuje kako će taj novac ulagati, pravo na kulturnu i jezičnu posebnost te pravo na republički suverenitet“.⁸⁷

Kao posljedica rasta pokreta i prijetnje jedinstvu Jugoslavije, navodi se povlačenje Titove potpore hrvatskom rukovodstvu i sjednica u Karađorđevu 1971. na kojoj je „hrvatsko partijsko vodstvo optuženo da je dopustilo jačanje nacionalističkih i šovinističkih ideja.“ Potom su Savka Dabčević Kučar i Miko Tripalo podnijeli ostavku.⁸⁸

Poglavlje o Hrvatskom proljeću sadrži izvor, točnije ulomak iz knjige Savke Dabčević-Kučar '71 – *hrvatski snovi i stvarnost* u kojem su izneseni stavovi proljećara i pogled na Jugoslaviju i jugoslavenstvo. Osim izvora, poglavlje sadrži sliku *Deklaracije o nazivu i*

⁸³ Isto, 177 str.

⁸⁴ Isto

⁸⁵ U citatu iz udžbenika *Povijest 8* (2009.) se misli na hrvatski, srpski, slovenski i makedonski jezik.

⁸⁶ Isto, 178 str.

⁸⁷ Isto

⁸⁸ Isto

položaju hrvatskog književnog jezika iz zagrebačkih novina Telegram, kao i prikaz Savke Dabčević-Kučar na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu 1971. godine.

c) Novi Ustav 1974. godine

Posljedice koje je ostavilo Hrvatsko proljeće na Jugoslaviju sadržane su pod naslovom *Pravo naroda na samoodređenje do odcjepljenja* u kojem su opisane okolnosti zbog kojih je donesen:

„Iskustva Hrvatskog proljeća pokazala su nužnost preuređenja jugoslavenske federacije jer je njezin opstanak postao upitan. To je na koncu uvidio i sam Josip Broz Tito, pa je na njegov poticaj 1974. donesen treći jugoslavenski ustav.“⁸⁹

Novim ustavom, navodi se, da su republike i pokrajine dobile veću samostalnost te da je potvrđeno pravo na samoodređenje i odcjepljenje, odluke su se morale donositi sporazumom među republikama, kao je jednaka zastupljenost svih republika u tijelima federacije.⁹⁰

d) Hrvatska emigracija

Tema hrvatske emigracije nalazi se u poglavlju *Hrvatsko iseljeništvo i politička emigracija*, gdje se navodi uzrok emigriranja „Odlazak na rad u inozemstvo bio je posljedica teškog stanja u tadašnjem jugoslavenskom gospodarstvu, odnosno ono se na umjetan način oslobađalo velikog broja nezaposlenih“. Prema političkoj emigraciji su komunističke vlasti bile negativno nastrojene te je „označavana ekstremnom neprijateljskom emigracijom koja je navodno bezobzirno zastupala terorizam...“ te je ona prikazivana kao ustaška zločinačka organizacija. Navodi se kako su političku emigraciju činili pojedinci koji su zastupali ideje o stvaranju slobodne i demografski uređene Hrvatske.⁹¹ Sadržane su i tri slike. Jedna prikazuje hrvatske radnike u inozemstvu – *gastarbajtere*, druga hrvatskog intelektualca Brunu Bušića te novčanicu od 100 njemačkih maraka.

⁸⁹ Isto, 179 str.

⁹⁰ Isto

⁹¹ Isto, 180-181 str.

e) Titova smrt i posljedice

Smrt Josipa Broza Tita označava jednu od prekretnica u povijesti Jugoslavije i smjera njezina razvoja. U udžbeniku je spomenuta na sljedeći način: "Glavni tvorac druge Jugoslavije Josip Broz Tito umro je u svibnju 1980. Iako je suvereno vladao više od tri desetljeća, državu je ostavio u potpuno nesređenim odnosima." Kao posljedica smrti se ističe „...Jugoslavija se pretvorila u jedno od kriznih žarišta Europe.“ Pri čemu se misli na nemire na Kosovu 1981. godine. „Potom se dio političkog i intelektualnog vrha Srbije obrušio na Ustav iz 1974. Tvrdili su da je Srbija razbijena davanjem prevelike autonomije Kosovu i Vojvodini smatrajući da je time ozakonjeno razaranje Jugoslavije.“⁹²

Poglavlje sadrži i sliku sa sprovoda Josipa Broza Tite uz opis „Na putu iz Ljubljane prema Beogradu, povorka s posmrtnim ostacima Josipa Broza Tita zaustavila se i na zagrebačkom željezničkom kolodvoru“.⁹³

Tita kao osobu se ne komentira, kao niti njegovu „vladavinu“. Posljedice koje je njegova smrt ostavila na Jugoslaviju su opisane kao i u hrvatskoj historiografiji.

f) Nastanak višestranačja i raspad SFR Jugoslavije

Tema raspada SFRJ sadržana je u istoimenoj cjelini, a kao predznake loma se ističu kriza 80-ih, velikosrpsvo i višestranačje. „Pritisnuta gospodarskim nevoljama, Jugoslavija se poslije Titove smrti suočila i sa sve agresivnijim centralističkim-velikosrpskim snagama“⁹⁴ te se dalje navodi izdavanje Memoranduma od Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) čime je

„zagovaran velikosrpski nacionalizam ističući navodno zapostavljanje Srba u SFRJ. Time je srbijansko vodstvo u svojoj politici spojilo komunizam s velikosrpskom idejom.“⁹⁵

Nakon pružanja otpora komunističkih vodstava Slovenije i Hrvatske i zahtijevanja promjena u društvu i uvođenja višestranačja unutar CK SKH javlja se reformska struja

⁹² Isto, 179-180 str.

⁹³ Isto, 180 str.

⁹⁴ Isto, 186 str.

⁹⁵ Isto

osnivanjem prve političke stranke 1989. godine – Hrvatsko socijalno-liberalne stranke (HSLŠ).⁹⁶

Početak višestranačke demokracije u Hrvatskoj, u udžbeniku se uz HSLŠ, spominje Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) s Franjom Tuđmanom. Uz te dvije stranke, navodi se još i promjena u imenu SKH iz Saveza komunista Hrvatske u Stranku demokratskih promjena. Pobjedu na prvim višestranačkim izborima odnijela je HDZ u čijem su programu „vidjeli odgovor na sve agresivniju nedemokratsku politiku koja je dolazila iz Beograda.“⁹⁷

Tema početka višestranačke demokracije u udžbeniku više se odnosi na početak samostalnosti Hrvatske. Višestranačje je prikazano dosta objektivno te su u ovome udžbeniku navedene bitnije stranke toga razdoblja.

Slikovni prikazi razdoblja raspada SFRJ odnose se na sami nastavni sadržaj te stoga prikazuju što bi učenici trebali zapamtiti, ali i služe za lakše povezivanje i ostajanje u dugoročnom pamćenju. Tako su na početku nastavne jedinice, kada se spominju uzroci raspada prikazani prvo bonovi za gorivo iz 1984. godine uz tekst o krizi koja je zahvatila Jugoslaviju nakon smrti Josipa Broza Tita u 80-im godinama. Potom je prikazan Slobodan Milošević kako drži govor na 600. obljetnici bitke na Kosovom polju u Kosovu te „U svom je govoru izjavio da „...ni oružane bitke nisu isključene“⁹⁸ uz dio o jačanju srpskog nacionalizma i velikosrpstva, kao i velikosrpski plakat s geslom *Jedan narod, jedna volja, jedna država* i imenima gradova koji su trebali biti dio Velike Srbije. Kada je riječ o višestranačju, upotrijebljena je slika s konstitucije višestranačkog sabora iz svibnja 1990. godine, te su u prvom planu Franjo Tuđman i Franjo Kuharić. Ispod slika se nalazi slika Franje Tuđmana s njegovom biografijom.

Unutar poglavlja nalazi se jedan pisani izvor. Riječ je o ulomku Memoranduma SANU iz 1986. godine.

g) Vanjska politika SFRJ

Vanjska politika SFRJ nije zastupljena u ovome udžbeniku.

⁹⁶ Isto, 187 str.

⁹⁷ Isto, 188 str.

⁹⁸ Isto, 186 str.

h) Gospodarstvo SFRJ

Tema gospodarstva SFRJ u udžbeniku nije prikazana kao zasebna tema, te o njoj nema toliko govora kao o politici. Spominje se jedino kriza nakon smrti Josipa Broza Tita, sadržana u svega nekoliko rečenica „Budući da se SFRJ u inozemstvu sve više zaduživala velikim kreditima, postala je najzaduženija zemlja u Europi“. Navodi se da su dohodci stanovništva bili sve manji, a inflacija je bila u tijeku te da je državu zahvatila nestašica „osnovnih životnih potrepština“ – kave, deterdženta i drugih proizvoda. Slična je situacija bila i s naftnim derivatima te da su uvedeni bonovi za benzin. Od mjera se ističu vožnja automobila na parne i neparne dane. O razvoju gospodarstva u razdoblju SFRJ nema spomena.⁹⁹

i) Kultura SFRJ

Kultura SFRJ u udžbeniku je fokusirana prvenstveno na kulturu Hrvatske unutar SFRJ, a sadržana je u poglavlju *Hrvatska kultura, znanost i sport u drugoj polovici 20.stoljeća* s u poglavljima *Kultura i znanost* i *Razvoj hrvatskog sporta*. Kultura razdoblja socijalističke Jugoslavije obuhvaćena je od njenog nastanka 1945. pa sve do raspada, s time da su naglašene samo najpopularnije stavke hrvatske pop kulture toga razdoblja. Kultura razdoblja SFRJ, dakle od 1963. nije posebno naglašena. Kultura nakon Informbira opisana je: „Vremenom su umjetnici stekli slobodu u svojem djelovanju iako su i dalje neka umjetnička djela bila napadana i vrednovana zbog svog modernističkog pristupa.“¹⁰⁰

O filmu je naglašena proizvodnja istih s tematikom iz suvremenog života i ranije hrvatske prošlosti. Počinje ubrzan razvoj animiranog filma i osnutak Zagrebačke škole crtanog filma i crtanog filma *Surogat* Dušana Vukotića, nagrađenog Oskarom. Uz film, govori se i o radiju, ponajprije Radio Zagrebu, Televizija Zagreb i osnivanje Radiotelevizije Zagreb, koja 1990. mijenja ime u Hrvatska televizija.

Od sportskih događaja u Hrvatskoj se navode Mediteranske igre održane 1979. godine u Splitu, Univerzijada u Zagrebu 1987., Europsko prvenstvo u atletici održano 1990. godine također u Splitu.

⁹⁹ Isto

¹⁰⁰ Isto, 230 str.

Slikovni prikazi u poglavlju kulture SFRJ, odnosno Hrvatske unutar SFRJ imaju bitnije značenje nego u ostalim poglavljima. Brojem ih ima mnogo više te su također njihovim izborom naglašena najvažnija djela hrvatske kinematografije i sporta tog razdoblja. Tako je od filmova istaknut *Surogat*, potom *Naše malo misto* „najpopularnija serija koja je posvjedočila umjetnički i tehnički napredak televizije.“ te *Tko pjeva zlo ne misli* „najgledaniji i po ocjeni kritičara jedan od najboljih hrvatskih filmova svih vremena“. Uključena je i slika prizora iz programa TV Zagreba iz polovice 60-ih godina. Najznačajniji sportaši su prikazani na slici, kao Dražen Petrović, zatim rukometna, nogometna reprezentacija te ulaznica prve međunarodne nogometne utakmice Hrvatske 1990., kao i skijaši Janica i Ivica Kostelić.

j) Slikovni prikazi

Kako se radi o udžbeniku za osnovnu školu, prilagođen je slikovnim prikazima učenicima tog uzrasta – udžbenik obiluje slikama koje su povezane s tekстом, te je njima željeno istaknuti najbitnije iz hrvatske povijesti, te olakšati učenicima pamćenje i povezivanje istoga. Radi velikog broja slika, njihov sadržaj i značenje opisan je u svakoj smjernici, odnosno temi prema kojoj je analiziran ovaj udžbenik.

k) Povijesni izvori

Karakteristika novijih udžbenika nakon reforme s početka 21. stoljeća, uočljiva je promjena u uključivanju primarnih izvora u nastavu povijesti. Primarni izvori uključeni su ponajviše u poglavljima o politici kako bi se učenicima približila tema i dao uvid u dokumente koji su oblikovali povijest. Osim toga, već se u ovom razdoblju potiče razvoj nastave povijesti u smjeru razvoja multiperspektivnosti i kritičkog mišljenja učenika na način da im se da mogućnost da za sebe protumače izvore na kojima se bazira povijest i stvore vlastita mišljenja što u konačnici pomaže u razumijevanju povijesti i nastanka uzročno posljedičnih veza u događajima koji se obrađuju na nastavi.

Udžbenik sadrži dva povijesna izvora koji su povezani s nastavnim gradivom teme Hrvatsko proljeće i raspad SFRJ. U prvom izvoru je izdvojen ulomak iz knjige Savke Dabčević-Kučar *'71-hrvatski snovi i stvarnost* u kojem su opisani hrvatski zahtjevi krajem 60-ih godina, dok se drugi izvor odnosi na ulomak Memoranduma SANU-a iz 1986. godine

5.1.3. Vremeplov 8 (2021.)

Udžbenik *Vremeplov 8* autora Tomislava Bogdanovića, Miljenka Hajdarovića i Domagoja Švigira, izdan je 2021. godine u izdavačkoj kući Profil Klett. Suvremeni je udžbenik povijesti za 8. razred napisan prema reformi nastave povijesti provedene Školom za život. Kako je udžbenik podijeljen na domene – politika, društvo, ekonomija, znanost i tehnologija, te religija i kultura, tema SFRJ zastupljena je u većini domena, najviše u politici i ekonomiji te u manjoj mjeri u ostalima. Udžbenik ukupno ima 315 stranica, dok se tema SFRJ prostire na 27 stranica.

Tema SFRJ se nalazi u sljedećim cjelinama *Blokovska podjela svijeta, Društveno previranje u drugoj polovici 20. stoljeća, Gospodarski razvoj Hrvatske u drugoj Jugoslaviji te Umjetnost, religija, kultura, sport u 20. st.*, odnosno u poglavljima *Druga Jugoslavija, Društvena previranja u drugoj polovici 20.st. (pokret nesvrstanih), Gospodarski razvoj Hrvatske u drugoj Jugoslaviji i Posljednje desetljeće Jugoslavije.*

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

Ustav iz 1963. se spominje u poglavlju *Druga Jugoslavija* te je njime :

„država nazvana Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ). Republike i autonomne pokrajine dobile su više autonomije. Međutim, monopol nad odlukama o ključnim pitanjima države imao je Josip Broz Tito i krug njegovih bliskih suradnika.“¹⁰¹

U udžbeniku se nalazi i grb SR Hrvatske uz zadatak za učenike. Iz opisa se ne vidi točno koje su okolnosti dovele do donošenja novog ustava. Od njegovog spomena u udžbeniku više igra ulogu sama promjena imena iz FNRJ u SFRJ.

¹⁰¹ Bogdanović, T., Hajdarović, M. (2021.) *Vremeplov 8*. Zagreb: Profil Klett, 185 str.

b) Hrvatsko proljeće

Tema Hrvatskog proljeća također se nalazi u istoimenom poglavlju te pripada u političku domenu. O uzrocima se ne govori izravno, a događaji su napisani kronološki.

„Tako je krajem šezdesetih sve više jačala samostalnost republika u odnosu na središnju vlast u Beogradu, a na raznim sjednicama SKJ-a raspravljalo se i o međunacionalnim odnosima“.

Potom se kao jedan od početaka Hrvatskog proljeća spominje *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* objavljena 1967. godine u Hrvatskoj. Reakcije rukovodstva su prema udžbeniku bile negativne „SKJ je Deklaraciju označio nacionalističkom, a njezini su potpisnici bili prisiljeni podnijeti ostavke na položaje koje su obnašali.“¹⁰²

Početak Proljeća označili su zahtjevi SKJ i „nezadovoljstvo je počelo prerastati u pokret pa su organizirani mitinzi i demonstracije u kojima su glavnu ulogu imali studenti. Pokret je nazvan Hrvatsko proljeće.“¹⁰³ Uz studentske prosvjede koji su tražili demokratizaciju, drugi centar činilo je novo vodstvo SKH te se navode Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo:

„zahtijevaju gospodarsku reformu zemlje. Tražili su politiku čistih računa, odnosno smatrali su da gospodarski razvijene republike u zajedničku blagajnu uplaćuju više nego im se vraća. Osim gospodarske, komunistički su vođe u Hrvatskoj smatrali da je potrebno dati i veću političku samostalnost svim republikama. Takve su se ideje pojavljivale u to doba i u drugim republikama, Primjerice, u Srbiji su slične ideje zastupali Marko Nikezić i Latinka Perović.“¹⁰⁴

U ovom dijelu gradiva, napušta se fokus isključivo na Hrvatsku te se uključuje i događaj u Srbiji, što do sada nije bio slučaj.

Nastankom napetosti u Jugoslaviji, hrvatsko rukovodstvo gubi podršku Tita. Smatrao je da situacija u Hrvatskoj može izazvati veće sukobe te je hrvatsko rukovodstvo moralo dati ostavku.

Posljedica su bili „brojni otkazi, uhićenja i suđenja istaknutih sudionika Hrvatskog proljeća, a dijelu je studenata zabranjeno studiranje na sveučilištima. Neki su zbog neslaganja

¹⁰² Isto, 186 str.

¹⁰³ Isto

¹⁰⁴ Isto, 187 str.

s politikom koju je vodio SKJ napustili zemlju i otišli u emigraciju. Nakon smjene hrvatskog komunističkog vodstva val takvih smjena zadesio je i ostale jugoslavenske republike.“¹⁰⁵

U sklopu teme Hrvatskog proljeća, uključene su i dvije fotografije Savke Dabčević-Kučar i Mike Tripala s njihovom kratkom biografijom.

c) Novi Ustav 1974. godine

Kao izravna posljedica Hrvatskog proljeća i zahtjeva za većom autonomijom republika, izglasan je novi Ustav 1974. godine, što je u udžbeniku opisano „Republike su dobile znatno više samostalnosti. Prema Ustavu Socijalističke Republike Hrvatske 1974. g. službena hrvatska himna postaje Lijepa naša domovino.“ Protivnici, zagovaratelji centralizma „smatrali su da je Tito time, među ostalima, popustio hrvatskim i slovenskim zahtjevima.“¹⁰⁶

U dijelu teksta o Ustavu iz 1974., nalazi se i pisani izvor, ulomak samog Ustava iz 1974. godine.

d) Hrvatska emigracija

O hrvatskoj emigraciji nema govora, osim kada je riječ o progonima i migracijama koje su bile izravna posljedica Hrvatskog proljeća i reakcija vlasti na istu, što je opisano u tekstu. Emigracija se spominje u poglavlju o gospodarstvu, prvenstveno *gastarbajteri*:

„Dio stanovništva Jugoslavije odlazio je na privremeni rad u zapadne države gdje su plaće i uvjeti života bili bolji nego u Jugoslaviji. Tako je, primjerice, samo u Zapadnu Njemačku na privremeni rad otišlo oko 300 tisuća Hrvata (gastarbajteri). Oni su i dalje slali novac svojim obiteljima u Jugoslaviju i tako utjecali na povećanje standarda života.“¹⁰⁷

¹⁰⁵ Isto. 188 str.

¹⁰⁶ Isto

¹⁰⁷ Isto, 217 str.

e) Titova smrt i posljedice

Smrt Josipa Broza Tita se nalazi u poglavlju *Posljednje desetljeće Jugoslavije* te je navedeno:

„Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito umro je 1980. g. Već od 1970. g. državom je službeno upravljalo Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije s Titom koji je Ustavom iz 1974. g. postao doživotnim predsjednikom.“¹⁰⁸

Njegova smrt je bio bitan događaj razdoblja SFRJ, „...bila je prekretnica u povijesti Jugoslavije. Politička i gospodarska kriza koje su već postojale dodatno su se ubrzale.“¹⁰⁹

U ovu temu uključen je izvor, dio iz katoličkih novina Glas Koncila od 18. svibnja 1980. koji obavještava o Titovoj smrti. Uz izvor, nalaze se i dva slikovna prikaza – naslovnica spomenutog Glasa Koncila te sprovoda uz opis

„Po broju prisutnih stranih državnika sahrana Josipa Broza Tita bila je najveći državnički pogreb u dotadašnjoj povijesti. Svoje delegacije poslalo je 128 od tadašnjih 154 država članica UN-a. Na sahranu su došli predsjednici, premijeri, kraljevi, prinčevi te ministri vanjskih poslova i drugi visoki dužnosnici stranih država. Osim državničkih delegacija bile su ondje i delegacije 7 međunarodnih organizacija te 40 političkih stranka. Povodom Titove smrti 144 države spustile su zastave na pola koplja, a mnoge države proglasile su dan žalosti. Niz država proglasilo je višednevnu žalost. Izravni prijenos sahrane gledalo je 2 milijarde ljudi diljem svijeta. Bio je to dotad najveći televizijski prijenos 20. stoljeća.“¹¹⁰

f) Nastanak višestranačja i raspad SFR Jugoslavije

Tema raspada SFRJ opisana je u poglavlju *Posljednje desetljeće druge Jugoslavije* te se kao uzroci raspada uz gospodarsku krizu navode politička kriza, zaoštavanje odnosa među republikama - započeta demonstracijama na Kosovu 1981. godine kojima su tražili da Kosovo postane republika. Osim toga, „sukobi između republika nastavili su se pa su tako iz Srbije sve glasnjiji bili zahtjevi za promjenom Ustava iz 1974. g. Nerazvijene republike na čelu sa Srbijom

¹⁰⁸ Isto, 229 str.

¹⁰⁹ Isto, 230 str.

¹¹⁰ Isto

smatrale su da jačanje tržišnih elemenata u gospodarstvu ide na njihovu štetu pa su se zalagale za jaču centralizaciju.“ Vodstvo u Hrvatskoj i Sloveniji rješenje krize je vidjelo u decentralizaciji, te dolazi do demokratizacije društva.¹¹¹

Jačanjem nacionalističke struje, nastaju prvi politički programi izvan SKJ-a. SANU izdaje Memorandum 1986. u kojemu se kao glavni ciljevi ističu:

„ukidanje konfederativnih elemenata u federativnoj Jugoslaviji i uspostava jedinstvene Srbije. Zagovarali su centralizaciju Jugoslavije. ... Memorandum SANU postao je temelj za kasniji pokušaj stvaranja Velike Srbije. ... Budući da SKJ nije znao odgovoriti na ovakve političke probleme, počelo je jačanje nacionalizma i u drugim republikama.“¹¹²

Kao početak procesa raspadanja Jugoslavije navodi se dolazak Slobodana Miloševića na čelo SK Srbije 1986. godine.

Sukobi između republika i neslaganja bili su vidljivi na 14. Kongresu SKJ 1990. kada su hrvatska i slovenska delegacija, nakon odbijenih prijedloga, napustili isti te je „to najavilo početak raspada SKJ-a.“

Nastanak višestranačja nalazi se u poglavlju *Osamostaljenje Hrvatske* „Osnovane su Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ), Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), a ponovo se osniva Hrvatska seljačka stranka (HSS). U novim su strankama rukovodstvo činili bivši komunisti i zagovornici drugih ideoloških ciljeva. SKH je promijenio ime u Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP).“ Prvi višestranački izbori održani su u proljeće 1990. na kojim je pobijedio HDZ s Franjom Tuđmanom na čelu. Daljnji događaji, odnose se na zaoštavanje odnosa i početak Domovinskog rata.

g) Vanjska politika SFRJ

Vanjska politika SFRJ u udžbeniku je zastupljena u vidu Pokreta nesvrstanih i to na nekoliko mjesta, prvenstveno slikama i opisima ispod istih koje govore više o prikazanim događajima. Tako u udžbeniku ima govora o Pokretu nesvrstanih, a na slici je prikazana konferencija u Beogradu 1961. te u poglavlju *Dekolonizacija* u kojem je prikazana slika Josipa

¹¹¹ Isto, 233 str.

¹¹² Isto

Broza Tita, Nassera i Nehrua s opisom ispod iste „Pokret nesvrstanih davao je snažnu podršku osamostaljivanju bivših kolonija. Uz Tita osnivači pokreta bili su Gamal Abdel Nasser i Jawaharlal Nehru.“¹¹³

h) Gospodarstvo SFRJ

Tema gospodarstva SFRJ obuhvaćena je u poglavlju *Gospodarski razvoj Hrvatske u drugoj Jugoslaviji* u kojem je obuhvaćen gospodarski razvoj Jugoslavije od njenog nastanka nakon Drugog svjetskog rata do raspada. Upravljanje gospodarstvom u Jugoslaviji odvijalo se putem samoupravljanja te je jedino u ovome udžbeniku opisano samoupravljanje:

„Početkom pedesetih godina uveden je novi oblik upravljanja u tvornicama. Radničko samoupravljanje uključilo je radnike u proces planiranja i odlučivanja u tvornicama u kojima su radili. Komunisti su i dalje nastojali kontrolirati cjelokupan proces rada imenovanjem dužnosnika iz stranke na rukovodeće položaje.“¹¹⁴

Nakon sukoba sa Staljinom i poboljšanja odnosa sa zapadom, odnosno razvoja gospodarstva „Otvorio se pristup povoljnim kreditima koji su pomogli gospodarskom razvoju. Dio proizvoda prodavao se i na zapadnom tržištu. U razdoblju od 1952. do 1982. g. u Hrvatskoj je zaposleno milijun novih radnika. Dotad pretežno poljoprivredna država ubrzano se industrijalizirala.“ te se navode tvrtke koje su pospješile gospodarski razvoj – Rade Končar, Prvomajska, Đuro Đaković, Tvornica parnih kotlova, Podravka, Kraš, Saponia, Industrija nafte, brodogradilišta i dr.¹¹⁵

Otvaranje granica bio je bitan čimbenik u vidu razvoja turizma. Razvoj industrije i turizma u Sloveniji i Hrvatskoj prouzročio je da one postanu „gospodarski najsnažnije republike Jugoslavije. U javnosti se kasnije otvorilo pitanje odnosa između razvijenih i nerazvijenih republika u Jugoslaviji. Nastao je fond koji je bio namijenjen razvoju slabije razvijenih jugoslavenskih republika.“¹¹⁶

U udžbeniku se o gospodarstvu SFRJ nalazi osam izvora koje čine ulomci iz stručne literature i statistički podatci. Prvi izvor je ulomak iz knjige Igora Stanića koji se bavi temom

¹¹³ Isto, 197 str.

¹¹⁴ Isto, 215 str.

¹¹⁵ Isto

¹¹⁶ Isto, 217 str.

samoupravljanja te je isti uključen kako bi bolje opisao samoupravljanje. Zatim uredba o plaćenom godišnjem odmoru za radnike Jugoslavije Josipa Broza Tita iz 1946. Potom se nalaze tri statističke tablice s prikazima rasta broja smještajnih kapaciteta, rast BNP, podaci o gospodarskom stanju 1971. iz knjige *Hrvatski snovi i stvarnost* Savke Dabčević-Kučar te dva ulomka iz knjige *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* povjesničara Igora Dude u opisima gospodarske krize.

Gospodarska kriza 80-ih nalazi se u poglavlju koje govori o gospodarstvu Hrvatske u SFRJ. Uzroci koji se navode u udžbeniku su:

„unutarnji politički i gospodarski problemi, ali i svjetska naftna kriza započeta krajem sedamdesetih. Pokazalo se da dio gospodarskih investicija u državi nije bio niti dobro planiran niti isplativ. Niz tvornica i tvrtki bio je neprofitabilan i funkcionirao je samo uz državnu pomoć. Turizam je i u vremenu krize bilježio rekordne rezultate.“¹¹⁷

Detaljniji opis stanja krize opisan je kao posljedica Titove smrti. Novo vodstvo SKH s tajnicom CK SKH Milkom Planinci provodi reforme:

„Zabranjen je ili strogo ograničen uvoz velikog broja proizvoda široke potrošnje. To je dovelo do nestašice ulja, šećera, kave, deterdženta, nekih lijekova, motornih goriva i dr. Nestašica goriva nije bila samo jugoslavenski problem, već je vezana uz naftnu krizu koja je tad potresala svijet. Kako bi se ograničila potrošnja goriva, prvo su uvedeni bonovi kojima je mjesečna potrošnja ograničena na 40 litara, a zatim i sustav vožnje par-nepar. ... Kako bi se spriječilo crno tržište unosom iz inozemstva, ograničeno je putovanje u inozemstvo tako da se pri svakome prijelazu uplaćivao novčani iznos koji se u svakoj kalendarskoj godini povećavao svakim izlaskom. Ti pokušaji reforme nisu povećali domaću proizvodnju, zaustavili uvoz ili porast nezaposlenosti.“¹¹⁸

i) Kultura SFRJ

U udžbeniku se kultura SFRJ, odnosno Hrvatske nalazi u cjelini *Umjetnost, religija, kultura, sport u 20. st.* te se spominje samo u opisu slika. Na slikama su prikazani prizor iz

¹¹⁷ Isto, 230 str.

¹¹⁸ Isto

animiranog filma Surogat, nagrađenog Oscarom te slika nastupa grupe Riva s Eurovizije 1989. godine

j) Slikovni prikazi

Kako slikovnih prikaza ima mnogo, što uključuje slike i grafičke prikaze, većina ih je opisana u potpoglavljima u ovome radu, odnosno u metodološkim smjernicama prema kojima je analiziran ovaj udžbenik.¹¹⁹

k) Povijesni izvori

Udžbenik obiluje povijesnim izvorima što bi kod učenika trebalo razviti kritičko mišljenje i sposobnost analize podataka. Većina izvora je navedena u potpoglavljima ovoga rada, odnosno metodološkim smjernicama prema kojoj je analiziran rad.¹²⁰

¹¹⁹ Opisi slikovnih prikaza se nalaze u poglavljima rada 5.1.3. *Vremeplov 8 (2021.)* i 5.2. *Kvantitativna analiza udžbenika povijesti*.

¹²⁰ Opisi povijesnih izvora se nalaze u poglavljima rada 5.1.3. *Vremeplov 8 (2021.)* i 5.2. *Kvantitativna analiza udžbenika povijesti*.

5.2. Udžbenici povijesti za srednju školu

5.2.2 Povijest 2 (1981.)

Udžbenik *Povijest 2* namijenjen je učenicima srednje škole usmjerenog obrazovanja. Autori su povjesničari Tomo Čubelić i dr. Dragutin Pavličević, jedni od rijetkih autora hrvatskih udžbenika povijesti u vrijeme Jugoslavije. Udžbenik je šesto izdanje, te je prvotno odobren još 1976. godine uz nadopune. Sadržajno se prostire na 312 stranica, od kojih tema povijest SFR Jugoslavije do tadašnjeg trenutka zauzima ukupno 19 stranica, zaključno sa smrću Josipa Broza Tita. Kako se radi o udžbeniku izdanom u vrijeme SFRJ, ne mogu sve smjernice analize biti promatrane te će stoga analiza obuhvatiti samo dio do smrti Tita.

Tema SFR Jugoslavije obuhvaćena je u sljedećoj cjelini: *IV. Tendencije u svijetu i problemi razvoja nakon Drugog svjetskog rata (1945-1979)*, odnosno u poglavljima *Razdoblje gospodarske i društvene reforme, Daljnje jačanje samoupravljanja i politike nesvrstavanja i Smrt druga Tita*.

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

Cjelina o SFRJ započinje Ustavom iz 1963. godine te se navodi:

„Ustavom donesenim 1963. godine, ozakonjene su društvene, gospodarske i političke promjene koje su nastale u dvanaest godina radničkog i društvenog samoupravljanja. Njime se ubrzava preobražaj naše zemlje na osnovici samoupravljanja. Novi Ustav omogućuje borbu protiv ostataka etatizma, odnosno borbu za deetatizaciju društvenih odnosa u našoj zemlji. Zato je on s pravom nazvan upravljačkim. Prema njemu naša je država dobila novo ime Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) i time je istaknut socijalistički sadržaj novih samoupravnih odnosa u njoj.“¹²¹

Promjena imena i samo uvođenje novog Ustava prikazano je pozitivno za napredak Jugoslavije i daljnji razvoj samoupravljanja, ali i naglašena je činjenica da se radi o socijalističkoj državi koja ima vlastiti smjer razvoja, odvojen od ostalih komunističkih zemalja Europe toga doba. Kako se radi o socijalističkom udžbeniku, ideološki je prožet.

¹²¹ Čubelić, T. i Pavličević, D. (1981.) *Povijest 2*. Zagreb: Školska knjiga, 275 str.

b) Hrvatsko proljeće

Tema Hrvatskog proljeća obuhvaćena je u potpoglavlju *Društveno – politička previranja 1970-1972.* te se ne opisuju početci Hrvatskog proljeća. U udžbeniku je opisano:

„Od 1970. do 1972. bilo je u svim našim sredinama političkih nesuglasica i negativnosti koje su slabile SKJ i štetile ugledu koji naša zemlja uživa u svijetu.“¹²²

Primjetan je reciprocitet u smislu da su se u svim republikama odvijala takva previranja, ne ističući nikoga poimence. Sam događaj je opisan kao isticanje nacionalističkog programa i pojava separatizma u grupi partijskih rukovodioca te da je sve počelo kao borba protiv „pretjeranog unitarizma“. Pokret je na sjednici CK SKH u Zagrebu ocijenjen kontrarevolucionarnim s „ciljem rušenja samoupravnog socijalizma i razbijanje nacionalno ravnopravne i nesvrstane SFRJ“. Kao posljedica Hrvatskog proljeća se navodi: „Glavni sudionici su podnijeli ostavke ili su bili smijenjeni s položaja“. ¹²³

Pri spomenu drugih sličnih previranja u Jugoslaviji, naglašava se uloga Tita, odnosno njegovog pisma zbog kojeg je kriza u državi prevladana. Njime su pozvani svi komunisti da svladaju otpore protiv politike SKJ u provođenju samoupravljanja.¹²⁴

U tekstu se ne spominju poimence hrvatsko političko rukovodstvo, kao što je Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo, koji u kasnijim udžbenicima dobivaju veću ulogu u Hrvatskom proljeću. Osim toga, ne navode se konkretni uzroci i posljedice, jedino smjena rukovodstva i da su slični pokušaji u drugim republikama također slomljeni. Osim iz političke perspektive, ne spominje se niti Matica hrvatska i njihovo djelovanje, kao niti uloga studentskog pokreta.

c) Novi Ustav 1974. godine

Ustav iz 1974. nalazi se u istoimenom potpoglavlju, a o govori o Ustavu na sljedeći način: „...naša je zemlja savezna država, socijalistička, samoupravna, demokratska zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti.“ Pri čemu se naglašava ravnopravnost naroda unutar iste. Spominje se uvođenje Predsjedništva SFRJ, te da je Josip Broz Tito izabran za doživotnog

¹²² Isto, 279 str.

¹²³ Isto

¹²⁴ Isto

predsjednika SFRJ. Bitna stavka koja se naglašava je osiguravanje ravnopravnosti u odlučivanju jer se odluke moraju donijeti zajedničkim dogovorom svih republika i pokrajina, te da je time spriječeno nadglasavanje. Socijalistička ideologija se naglašava i u Ustavu citatom „Sva vlast pripada radničkoj klasi i drugim radnim ljudima“.¹²⁵ U udžbeniku je također ustroj države shematski prikazan. Uzroci i posljedice Ustava se ne navode.

d) Hrvatska emigracija

U udžbeniku se ne spominje tema emigracije bilo koje republike, pa tako niti Hrvatske.

e) Titova smrt i posljedice

Smrt Josipa Broza Tita obuhvaća zasebno poglavlje u koje su uključeni pisani izvori novogodišnjeg govora Tita kao uvod u temu, zatim proglas o smrti i govori Vladimira Bakarića i Lazara Koliševskog. Sama Titova smrt je opisana

„Četvrtog svibnja navečer saznali smo tužnu vijest da Josipa Broza Tita – vođe naše revolucije, tvorca nove Jugoslavije, začetnika samoupravljanja i pokretača politike nesvrstavanja – nema više među živima.“¹²⁶

Sama smrt je opisana doista detaljno, kao i sprovod. Josip Broz Tito je prikazan veoma pozitivno, a njegova smrt emotivno. Kako je udžbenik pisan 1981. godine, nisu prikazane niti naslućivane posljedice koje će nastati po njegovoj smrti.

U poglavlju se, također, nalazi slika, što je rijetkost u ovome udžbeniku, na kojoj je prikazano Predsjedništvo SFRJ na sprovodu.

f) Nastanak višestranačja i raspad SFRJ

Budući da je udžbenik napisan 1981. godine, ne sadrži teme o raspadu SFRJ i nastanku višestranačja.

¹²⁵ Isto, 281 str.

¹²⁶ Isto, 292 str.

g) Vanjska politika SFRJ

Vanjska politika je obuhvaćena u udžbeniku u pogledu Pokreta nesvrstanih u potpoglavlju *Nesvrstanost, evropska sigurnost i suradnja*. Politika nesvrstanosti je opisana „**Nesvrstanost**, kao dosljedna vanjska politika naše zemlje danas, dolazi sve više do izražaja i postaje povijesna nužnost za sigurnost i mir u svijetu.“, a na konferencijama su se „donosile odluke važne za mir u svijetu i izbjegavanje ratnih sukoba, i za mirno rješavanje mnogih nastalih teškoća i to dogovorima i sporazumijevanjima, a ne ratovanjem.“¹²⁷

Zasluge se pridaju Titu pa se tako naglašava:

„Poticaj za ovakav skup, kojega možemo nazvati izvanrednim povijesnim događajem, dala je naša zemlja i njen predsjednik Josip Broz Tito. Naša zemlja, kao jedna od prvih i glavnih nesvrstanih država, naglašava potrebu suradnje svih zemalja svijeta bez obzira na vojne blokove.“¹²⁸

Kada je riječ o vanjskoj politici, primjetno je naglašavanje zasluga Tita u očuvanju mira, sigurnosti, suradnje i društvenog napretka u svijetu te ga se čak naziva „ocem nesvrstanih“. Kako poglavlje sadrži fotografiju Tita na jednoj od konferencija Pokreta nesvrstanih, grafički prikaz rasta zemalja članica te pisani izvor – govor Tita o politici nesvrstavanja, može se zaključiti kako je upravo vanjskoj politici posvećena velika važnost u udžbeniku.

h) Gospodarstvo SFRJ

Tema gospodarstva SFRJ obuhvaćena je navođenjem bitnih gospodarskih reformi, među kojima je bila ona 1965. godine. Gospodarstvo se nalazi i u zasebnom potpoglavlju *Razvoj poljoprivredne proizvodnje u Jugoslaviji (1945-1976)* gdje je detaljnije opisan gospodarski, poljoprivredni napredak i razvoj Jugoslavije od njenog početka. Za razdoblje SFRJ naglašava se da se poljoprivrednim razvojem i napretkom, došlo do toga da Jugoslavija drži neke europske i svjetske rekorde u proizvodnji, kao i da je poljoprivredna proizvodnja od nastanka države pa do 1975. porasla za 3,5 puta. Uz to prikazana je tablica s brojem traktora, prema kojem se prati napredak poljoprivrede.

¹²⁷ Isto, 287 str.

¹²⁸ Isto

i) Kultura SFRJ

U udžbeniku nije sadržana kultura SFRJ.

j) Slikovni prikazi

Udžbenik kao takav ne sadrži mnogo slikovnih prikaza. Za razdoblje SFRJ, dakle od 1963. do 1981., se nalazi šest slika i 3 grafička prikaza. Slike prikazuju bitne događaje ili što se željelo posebno naglasiti. Prva slika prikazuje hidrocentralu Đerpad, najveću hidrocentralu na svijetu, izgrađenu s Rumunjskom te se pokazuje njegovanje dobrosusjedskih odnosa i veličanje jugoslavenskog graditeljstva i gospodarstva. Druga slika prikazuje Deveti kongres SKJ održan 1969., treća jugoslavensku vojsku s naslovom *Njegovanje borbenih tradicija* kojim se njeguje sjećanje na NOB, što je isti slučaj i za četvrtu sliku koja prikazuje mlade u prvim redovima obrane države. Peta slika prikazuje Jugoslovensku delegaciju na Šestoj konferenciji nesvrstanih u Havani ispod koje se u opisu naglašava Tita kao tvorca politike nesvrstanih i sudionika na svim konferencijama. Zadnja slika prikazuje Predsjedništvo SFRJ na sprovodu Josipa Broza Tita. Zaključno, može se primijetiti kako je u odabiru slika fokus stavljen na važnost i veličanje druga Tita u unutarnjoj i vanjskoj politici, kao i NOB-a.

k) Povijesni izvori

Povijesni izvori sadržani u udžbeniku odnose se isključivo na govore Josipa Broza Tita na važnim događajima za Jugoslaviju te se dotiču bratstva i jedinstva. Prvi izvor je govor Josipa Broza Tita o bratstvu i jedinstvu i isticanje značenja parole kao osnovne tekovine NOB-a. Drugi povijesni izvor je također Titov govor na otvorenju Spomen-parka na Kadinjači u kojem je govorio o značenju politike nesvrstavanja nakon konferencije na Kubi. Najviše povijesnih izvora ima poglavlje koje se odnosi na smrt druga Tita. U njemu je sadržano nekoliko govora i proglašenja, a prvi je proglas Predsjedništva CK SKJ i SFRJ odmah po njegovoj smrti i govor Vladimira Bakarića na sprovodu.

5.2.3 Povijest 2 (1991.)

Udžbenik *Povijest 2* izdan 1991. godine u Školskoj knjizi prvo je izmijenjeno, odnosno šesto izdanje istoimenog udžbenika iz socijalističkog razdoblja skupine autora povjesničara Dušana Bilandžića, Ivana Jelića, Hrvoje Matkovića i drugih. Udžbenik je početkom Domovinskog rata potvrdilo Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske u srpnju iste godine. Udžbenik ima ukupno 294 stranice, od čijeg ukupnog broja tema SFR Jugoslavije zauzima 15 stranica.

Tema je obuhvaćena u sljedećoj cjelini: *Jugoslavija i Hrvatska od 1945. do 1991. godine*, odnosno u poglavljima *Drugi pokušaj izlaska iz režima državnog socijalizma i početak krize SFRJ*, *Slom demokratskog pokreta i uspon državnosti republika i pokrajina* i *Slom socijalizma i socijalističke Jugoslavije*.

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

U udžbeniku se ne spominje Ustav iz 1963. godine niti promjena imena iz FNRJ u SFRJ.

b) Hrvatsko proljeće

Tema Hrvatskog proljeća nalazi se u potpoglavljima *Nacionalni pokret u Hrvatskoj*, *Reforma federacije 1971. godine*, *Udar na Hrvatsku i slom demokracije u Jugoslaviji* i opisana je na šest stranica. Osim samog političkog događaja, obuhvaćeni su uzroci koji su vodili k njemu. Situacija u Jugoslaviji u 1960-im godina opisana je:

„Sredinom 1960-ih godina navršilo se dvadeset godina politike „tutorstva“ saveznog državno-partijskog centra nad republikama. U to doba već tadašnja republička vodstva, naročito u Sloveniji i Hrvatskoj, postala svjesna nužnosti radikalnog mijenjanja društvenog sustava. Istodobno s tim spoznajama rađao se i pokret za nacionalnu afirmaciju naroda, posebno u redovima inteligencije.“¹²⁹

¹²⁹ Bilandžić, D. i dr. (1991.) *Povijest 2*. Zagreb: Školska knjiga, 277 str.

Razdoblje hrvatskog proljeća prema udžbeniku počinje izdavanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967. „kao krune svoje višegodišnje borbe za kulturni identitet Hrvatske“. Posljedice izdavanja *Deklaracije* su kako je u udžbeniku opisano „pokrenule lavinu političke hajke unitarističke snage, koje je vodio Miloš Žanko, tada potpredsjednik Savezne skupštine. Pod pritiskom Tita i dijela čelnika Hrvatske, Centralni komitet SKH osudio je Deklaraciju...“¹³⁰ Karakteristično za ovaj udžbenik je da se jedino u njemu spominje predvodnika navedene unitarističke struje toga razdoblja iz Srbije, u ostalima se on kao osoba ne navodi, kao niti unitarističke snage, već se navodi samo Titova reakcija na događaj.

Kao političko rukovodstvo Hrvatske koje je sudjelovalo u Hrvatskom proljeću, udžbenik imenuje prvo Miku Tripala, a potom Savku Dabčević- Kučar, što je u svim drugim analiziranim udžbenicima obrnuto. Cijeli događaj opisan je kao „borba za opću demokratizaciju društvenog života i za nacionalni suverenitet.“ Političko rukovodstvo Hrvatske je „osudilo i ekonomsku politiku federacije i cijeli jugoslavenski ustav, te je traženo ekonomsko razvlašćivanje federacije i uvođenje tržišnog mehanizma.“¹³¹

Nadalje, uz CK SKH navodi se kao drugi centar nacionalnog pokreta Matica hrvatska, a „Godina 1968. je vrijeme nastanka tog pokreta.“¹³² Jedino u ovome udžbeniku se navodi točno godina početka Hrvatskog proljeća, uz to da ga se naziva nacionalnim pokretom.

U udžbeniku se navodi promatranje stanja u Hrvatskoj iz Beograda (dok u ostalim udžbenicima nema spomena): „izvještavali o političkom, ekonomskom, duhovnom i kulturnom životu iz Hrvatske, selektirajući informacije i odabirući one poruke koje su sugerirale o stalnom jačanju hrvatskog nacionalizma, koji ne može biti ništa drugo osim separatizma, pa i onog proustaškog tipa.“¹³³

Pokret koji se u udžbeniku naziva masovnim narodnim pokretom, nakon reforme federacije provedene 1971., dosegao je vrhunac te je „gotovo cijelu Hrvatsku zahvatio plamen nacionalnog zanosa“. Kao tri centra pokreta se navode Centralni komitet, Matica hrvatska i studenti, a glavni cilj je „konstituiranje države Hrvatske, ali u okvirima Jugoslavije“. Kraj pokreta se smatra Titov državni udar u Hrvatskoj. U Karadorđevu je politika hrvatskog

¹³⁰ Isto, 278 str.

¹³¹ Isto

¹³² Isto

¹³³ Isto, 279 str.

rukovodstva osuđena te su svi sudionici u Hrvatskom proljeću smijenjeni sa svojih položaja i obnovljena je jednopartijska diktatura. Smjena s položaja u drugim republikama zbog sličnih pokreta je također navedena u udžbeniku.¹³⁴

c) Novi Ustav 1974. godine

Novi jugoslavenski ustav iz 1974. nalazi se u potpoglavlju *Uspon državnosti republika i pokrajina*, a opisan je kao slabljenje utjecaja i želja unitarističkih snaga

„Napad unitarističkih snaga ne samo da je odbijen, već je Ustavom 1974. ojačan suverenitet republika i autonomnost pokrajina. Taj ustav je osnažio pravo svakog naroda na samoodređenje i pravo na odcjepljenje“¹³⁵

Komentar na sami ustav: „Tako je izbio još jedan jugoslavenski paradoks: državopartijskim udarom slomljen je hrvatski nacionalni pokret, a zatim je ustavom 1974. ojačan suverenitet republika i pokrajina u mjeri koja je nadmašila čak i ono što su neke vođe tog pokreta tražile 1971. godine“¹³⁶ Takve komentare autora drugi udžbenici ne sadrže.

d) Hrvatska emigracija

Tema hrvatske emigracije nije zastupljena u udžbeniku.

e) Titova smrt i posljedice

Tema smrti Josipa Broza Tita nalazi se u potpoglavlju *Velikosrpski pritisak razbijanja AVNOJ-ske Jugoslavije* i to samo u svrhu najave raspada SFRJ i povod događajima koji će slijediti istome.

„Početkom 1980-ih Jugoslavija je ušla u novo povijesno razdoblje. Početak tog razdoblja označila je smrt Josipa Broza Tita (4. V. 1980.), osnivača AVNOJ-ske

¹³⁴ Isto, 281-282 str.

¹³⁵ Isto, 283 str.

¹³⁶ Isto

Jugoslavije i smrt E. Kardelja (10.11.1979.), glavnog arhitekta njezina državnog uređenja od osnivanja te države 1943. do same smrti tog ideologa i vođe.“¹³⁷

Kao posljedice se više ističe velikosrpstvo i srpske pretenzije stvaranja Velike Srbije ili Jugoslavije centralizirane u Beogradu „Poslije njihove¹³⁸ smrti Srbija je krenula protiv AVNOJ-ske Jugoslavije. To je počelo zahtjevom za reviziju Ustava iz 1974.“¹³⁹

f) Nastanak višestranačja i raspad SFR Jugoslavije

Tema raspada Jugoslavije nalazi se u poglavlju *Slom socijalizma i socijalističke Jugoslavije* i u potpoglavljima *Velikosrpski pritisak razbijanja AVNOJ-ske Jugoslavije* i *Raspad SKJ i uvođenje višestranačkog sustava* gdje je već u naslovu prisutno naglašavanje velikosrpstva kao glavnog čimbenika i uzročnika raspada Jugoslavije, a navodi se: „Iz dana u dan javnost je obasipana informacijama o dezintegraciji Jugoslavije“ te napad na Ustav iz 1974. „koji je razbio jugoslavensku državu i time izdao ideje NOB-a i revolucije“ kao i nastanak Memoranduma SANU 1985./1986. čiji su autori „obnovili tradicionalni velikosrpski nacionalni program iz doba Kraljevine Srbije i Kraljevine Jugoslavije“.¹⁴⁰

Isticanje nakane Srbije u obnovi centralizma putem revizije Ustava iz 1974. te otpor koji su pružale dio republika: „Jugoslavija je u zahtjevima Srbije vidjela opasnost od velikosrpskog hegemonizma.“¹⁴¹ Te se dodatno naglašava opasnost od velikosrpstva.

„Naredne 1989. godine iz Srbije su se inicirali mitinzi Srba po Hrvatskoj, s raznim parolama i transparentima, kao što je „Ovo je Srbija“, čime se najavljivalo otimanje hrvatskog teritorija i udar na pravo hrvatskog naroda na svoju nacionalnu državu.“¹⁴²

Pogoršani odnosi između Srbije i Hrvatske i Slovenije, republika čije se vodstvo još uvijek držalo i pružalo otpor Srbiji. Srbija je „zavela ekonomsku blokadu Slovenije i razne diskriminacijske mjere protiv Hrvatske, uključivo i zapljenu imovine njezinih poduzeća na tlu Srbije.“¹⁴³ Posljedica nemira u državi je „znatno oslabio režim jer se narod uvjerio da on neće

¹³⁷ Isto, 285 str.

¹³⁸ Ovdje se misli na Josipa Broza Tita i Edvarda Kardelja.

¹³⁹ Isto

¹⁴⁰ Isto, 286 str.

¹⁴¹ Isto

¹⁴² Isto, 287 str.

¹⁴³ Isto

biti u stanju pružiti odlučan otpor prodoru velikosrpskih snaga na tlu Hrvatske , pa se zato sve više širila svijest o nuždi smjene vlasti.“¹⁴⁴

Sam raspad, tj. stanje je opisano da je „...krajem 1980-ih u Jugoslaviji stari sustav bio u stanju raspadanja. Jugoslavija se podijelila na Srbiju i ostalu Jugoslaviju glede državnog uređenja. Srbija je težila velikodržavnom centralizmu, a ostale republike su se tome suprotstavljale.“

Ključan trenutak koji obilježava raspad SFRJ i početak nastanka samostalnih država je kongres SKJ 1990.

„...s jedne strane SK Slovenije i SK Hrvatske nastupili su s idejama postupnog transformiranja SKJ u savez republičkih saveza komunista, koji bi se trebali razvijati prema profilu socijaldemokratskih stranaka, a s druge strane SK Srbije se zalagao za obnovu jedinstvenog SKJ na temeljima lenjinističko-boljševičke partije. Zbog sukoba koncepcija Kongres nije završio rad. Slovenci i Hrvati su napustili kongres i time se KPJ-SKJ poslije sedamdeset godina svog postojanja raspao.“¹⁴⁵

Nakon rušenja komunističkog režima u istočnom bloku, u proljeće 1990. u Sloveniji i Hrvatskoj su održani prvi višestranački izbori na kojima su komunisti izgubili vlast. O višestranačkim izborima i njegovim rezultatima u udžbeniku nema spomena, kao niti o nastanku novih političkih opcija u tom razdoblju.

g) Vanjska politika SFRJ

Tema vanjske politike nije sadržana u udžbeniku.

h) Gospodarstvo SFRJ

Tema gospodarstva SFRJ jedino se spominje u potpoglavlju *Kraj razdoblja ubrzanog privrednog razvoja i izbijanje dugotrajne ekonomske krize* u kojem se opisuje ubrzan razvoj gospodarstva u razdoblju do 1979. kao jedan od najuspješnijih u svijetu.

¹⁴⁴ Isto

¹⁴⁵ Isto, 288 str.

Ekonomska kriza započeta početkom 70-ih godina opisana je: „iznenada je 1971. izbila ekonomska kriza koja i danas (1991.) traje i kojoj se ne vidi kraj. Njezini osnovni oblici očitovali su se u potpunom zastoju povećanja proizvodnje, padu životnog standarda, golemoj nezaposlenosti i vrlo visokoj inflaciji.“¹⁴⁶

i) Kultura SFRJ

Tema kulture SFRJ nije sadržana u udžbeniku.

j) Slikovni prikazi

Udžbenik sadrži samo dva slikovna prikaza i to u poglavlju *Raspad SKJ i uvođenje višestranačkog sustava*. Slike se ne odnose na razdoblje SFRJ, već prikazuju događaje za koje se smatra da su početak hrvatske samostalnosti i suverenosti. Tako je na prvoj slici prikazana sjednica Sabora uz opis ispod slike:

„Svečana sjednica Sabora 22. XII.1990. na kojoj je jednoglasno prihvaćen i proglašen Ustav Republike Hrvatske. Zastupnici spontano ustali sa svojih mjesta i zapjevali himnu Lijepa naša domovina i time označili taj povijesni trenutak.“¹⁴⁷

Na drugoj slici se nalaze zastave Hrvatske i EU.

k) Povijesni izvori

Udžbenik ne sadrži povijesne izvore.

¹⁴⁶ Isto, 285 str.

¹⁴⁷ Isto, 288 str.

5.3. Zamjenski udžbenik povijesti za srednju školu

5.3.1 Hrvatska i svijet u XX. stoljeću

Nakon raspada SFRJ i u vrijeme početka samostalne Hrvatske, kao zamjenski udžbenik u srednjoškolskom obrazovanju korištena je knjiga dr. Ive Perića *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*, izdana 1994. u Školskoj knjizi u Zagrebu. Primjerno iz analize korištenih udžbenika, određena poglavlja ili dijelovi istih iz ove knjige koriste se u udžbeniku dr. Ive Perića *Povijest* iz 1996. godine, predviđenog za 8. razred osnovne škole. Navedena tema se u udžbeniku rasprostire na ukupno 10 stranica, od ukupnog broja stranica udžbenika koji iznosi 218.

Tema SFRJ u ovom udžbeniku zastupljena je u cjelinama *Prilike u svijetu i u nas 1945-1989.* i *Doba najnovijih promjena*, odnosno u poglavljima *Hrvatska u okovima sustava druge Jugoslavije II* i *Hrvatska u okovima sustava druge Jugoslavije III* te *Raspadanje socijalističkih sustava u Europi* i *Nastanak samostalne i suverene hrvatske države (I)*.

a) Ustav iz 1963. i promjena imena

Ustav iz 1963. godine i promjena imena nalaze se u potpoglavlju *Sve teži teret centralizma i unitarizma*. Samo se navodi promjena imena, a više je pažnje posvećeno položaju Hrvatske unutar SFRJ, odnosno ekonomskom iskorištavanju od Beograda. „Od 1963. FNRJ ima naziv Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ).“ Novim se Ustavom SFRJ „...pred svijetom predstavljala kao zemlja samoupravljanja i decentralizacije, a vladao je jak centralizam. Osim centralizma, u SFRJ je stalno podržavan i nacionalni unitarizam.“ Sama država je opisana na negativan način: „SFRJ u pravom smislu i nije bila pravna država. U toj i takvoj državi ni javna tužilaštva ni sudovi nisu bili samostalni.“¹⁴⁸

b) Hrvatsko proljeće

Hrvatsko proljeće se nalazi u poglavlju *Hrvatska u okovima sustava druge Jugoslavije (III)* odnosno *Tijek hrvatskog otpora 1965-1971* u kojem su kronološki prikazani događaji, od uzroka, tijeka do posljedica.

¹⁴⁸ Perić, I. (1994.) *Hrvatska i svijet u XX. St.* Zagreb: Školska knjiga, 186 str.

Kao uzrok cijelog Hrvatskog proljeća navodi se: „Nezadovoljstvo Hrvata postojećim centralizmom i nametanjem nacionalnog unitarizma u SFRJ bilo je sve veće.“ Također takav je sustav Hrvatskoj oduzimao prihode pa je “isticana potreba čistih računa”.¹⁴⁹ U provođenju „nacionalnog otpora“ protiv „nacionalnog unitarizma“ isticala se Matica hrvatska. Kao bitan događaj ističe se objava *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967. „kojom su upozoravali na potiskivanje hrvatskog jezika, na njegovo srbiziranje u javnom životu i na potrebu očuvanja i razvijanja hrvatskog jezičnog bića”.¹⁵⁰ Deklaracija je naišla na osudu od partijskih rukovodećih organa, nazivajući potpisnike razbijačima “bratstva i jedinstva”. Osuda je u hrvatskom narodu prouzročiti rast i jačanje narodnih osjećaja, prema autoru udžbenika. Uz Maticu hrvatsku i intelektualce, kao druge centre pokreta se navode studentski pokret i političko rukovodstvo hrvatske – Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo:

„zahtjevima hrvatskog naroda počeli se priklanjati i pojedini rukovodeći hrvatski političari-komunisti, koji su se u siječnju 1970. izjasnili protiv centralizma i protiv nacionalnog unitarizma, ali su, iz opreza zbog vlastite sigurnosti i straha od saveznog partijskog vrha – napadali i tobožnji „hrvatski nacionalizam“ te su se traženi zahtjevi temeljili na „promjeni saveznog ustava“ kako bi se čisti računi i nacionalna ravnopravnost u SFRJ postigli.”¹⁵¹

Reakcija SKJ i Tita opisana je: „Tito je u početku pokazivao razumijevanje prema hrvatskim zahtjevima, osobito glede gospodarskih zahtjeva tog pokreta, ali je najzad, pod pritiskom protuhrvatskih (hegemonističko-centralističkih i velikosrpskih) snaga iz saveznoga partijskog i armijskog vrha, izveo politički udar“ te je taj navedeni politički udar izvršen na 21. sjednici Predsjedništva SKJ u Karađorđevu 1971. te su hrvatski rukovodioci podnijeli ostavke, od kojih se spominju Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Dragutin Haramija i dr.¹⁵²

Sama posljedica hrvatskog proljeća bio je nastanak „programa komunističke akcije protiv tzv. „nacionalista i liberala“ te „strahovita represija“. U ovome dijelu udžbenika Hrvatsko proljeće se naziva „hrvatski nacionalni otpor“, a represija se provodila uhićenjima i zatvaranjima sudionika – Franjo Tuđman, Vlatko Pavletić, Vlado Gotovac, Šime Đodan, Marko Veselica, Hrvoje Šošić, kao i Dražen Budiša.”¹⁵³

¹⁴⁹ Isto, 187 str.

¹⁵⁰ Isto

¹⁵¹ Isto, 188 str.

¹⁵² Isto

¹⁵³ Isto, 189 str.

Protivnike Hrvatskog proljeća autor komentira na sljedeći način: „U toj besumičnoj protuhrvatskoj hajci najupornije su sudjelovali oni pojedinci koji su time dokazivali svoju odanost jednoulju komunističkog režima, kao i svoju političku nezrelost i nerazumnost, a među njima je bilo i onih koji su time iskazivali svoju nesnošljivost pred Hrvatima“¹⁵⁴ što je dosta neobjektivno te bi zahtijevalo upotrebu povijesnog izvora kako bi autor potkrijepio vlastite riječi.

c) Novi Ustav 1974. godine

Novi Ustav iz 1974. godine nalazi se u potpoglavlju *Represija, novi Ustav i stanje nakon njegova donošenja*, a njegovo donošenje opisano je:

„Taj Ustav SFRJ iz 1974. ozakonio je delegatski sustav i samoupravne interesne zajednice, veću autonomnost udruženog rada, veća prava autonomnih pokrajina kao konstitutivnih dijelova federacije, a uveo je i Predsjedništvo SFRJ kao kolegijalnog poglavara države.“¹⁵⁵

Komentar samog autora je također prisutan: „Kad bi netko iz dalekog svijeta, bez uvida u praksu komunističkog režima, čitao Ustav SFRJ iz 1974. mogao bi steći dojam kako taj Ustav jamči funkcioniranje demokracije i demokratskog razvoja. Međutim, komunističke fraze o demokraciji bile su jedno a komunistička praksa nešto sasvim drugo.“¹⁵⁶

d) Hrvatska emigracija

Tema hrvatske emigracije sadržana je u istoimenom potpoglavlju, *Hrvatska emigracija – ekonomska i politička*. Već je iz samog naslova uočljivo da se poslije pada SFRJ počelo govoriti o emigraciji, što do tada nije bio slučaj. Kao jedan od razloga se navodi: „zaposleni su u Hrvatskoj mukotržno živjeli od svog rada, a novi viškovi radne snage u selima teško su nalazili zaposlenje u gradovima.“¹⁵⁷

¹⁵⁴ Isto

¹⁵⁵ Isto

¹⁵⁶ Isto

¹⁵⁷ Isto, 190 str.

Za vlast su postojale dvije vrste emigranata – politički i ekonomski. U udžbeniku se kao politički navode intelektualci, ističući Brunu Bušića, žrtvu „jugoslavenskog terorista, koje je s takvim zločinačkim zadacima iz Jugoslavije slala jugoslavenska komunistička policija (zloglasna Udba)“ te da su svi hrvatski emigranti za diplomatska predstavništva SFRJ u inozemstvu bili ustaše.¹⁵⁸

e) Titova smrt i posljedice

Smrt Josipa Broza Tita nalazi se u potpoglavlju *Slom socijalističkog sustava u SFRJ* što ukazuje kako je upravo njegovom smrću započela destabilizacija i raspad Jugoslavije.

O samoj smrti i posljedicama koje je ona imala na državu se ne piše, već se opisuje Josipa Broza Tita na sljedeći način:

„On je imao znatan ugled u svijetu. Taj su mu ugled pribavili njegova uloga vođe antifašističke borbe u okupiranoj Jugoslaviji 1941.-1945., njegov odlučan otpor Staljinu 1948.-1953., i njegova uloga u stvaranju i usmjeravanju pokreta nesvrstanih zemalja od 1961. No Tito je imao velikih slabosti kao rukovoditelj i kao čovjek. Kao rukovoditelj bio je vrlo sklon osobnoj vlasti, zatvarao je svoje protivnike, surađivao je i u likvidaciji nekih svojih suboraca (kao što je npr. Andrija Hebrang), podržavao je nacionalni unitarizam, protivio se hrvatskoj državotvornoj ideji, onemogućavao je slobodan razvoj demokracije i pridonosio kultu vlastite ličnosti. Kao čovjek bio je vrlo sklon lagodnom životu.“¹⁵⁹

Dok se sama smrt spominje u jednoj rečenici „Umro je 4. svibnja 1980.“¹⁶⁰

Problemi razvoja SFRJ ne navode se direktno kao posljedica smrti, već kao nešto što se nastavilo od prije i bilo prisutno „tijekom posljednja dva desetljeća Titova rukovođenja“.¹⁶¹

¹⁵⁸ Isto

¹⁵⁹ Isto, 199 str.

¹⁶⁰ Isto

¹⁶¹ Isto

f) Nastanak višestranačja i raspad SFR Jugoslavije

Početak kraja SFRJ smatra se 14. izvanredni kongres SKJ u siječnju 1990. u Beogradu:

„zbog velikosrpske prevlasti i velikosrpskih tendencija izraženih u radu toga kongresa, delegacije iz Slovenije, Hrvatske te iz Bosne i Hercegovine napustile su kongres. Bio je to raspad dotad jugoslavenskog SKJ kao glavne rukovodeće i kohezijske snage u SFRJ, a to je značilo i početak raspada SFRJ.“¹⁶²

Stanje u Jugoslaviji opisano je:

„Jugoslavija se nije mogla spasiti nikakvim reformama. Razarali su je velikosrpski ekspanzionizam, neravnomjernost razvojnih dosega njezinih dijelova i neotuđivo pravo svakog naroda da u granicama vlastite samostalnosti ostvari svoje mogućnosti i potrebe.“¹⁶³

Osim gospodarske krize i zaoštavanja međurepubličkih odnosa, ističe se velikosrpski nacionalizam. Namjere Srbije su da „je očito htjela ukinuti autonomiju Kosova i Vojvodine, podvrgavajući te višenacionalne pokrajine centralnoj srbijanskoj vlasti u Beogradu“ te „nastoji ojačati centralizam u Jugoslaviji kako bi putem ojačalog centralizma ostvarila svoje hegemonističke, velikosrpske interese i težnje“. Velikosrpski nacionalizam je prema udžbeniku zagovaran od strane srpskih akademika – Memorandum Dobrice Čosića, srpskih političara i Srpske pravoslavne crkve. Komentar na takvu politiku u udžbeniku je opisan „Svakome je postalo jasno da takva ekspanzionistička srbijanska politika ima za cilj ili da cijela Jugoslavija bude proširena Srbija ili da se stvori Velika Srbija.“¹⁶⁴

Uz takav raspad unutar SKJ, odlučen je prelazak na višestranački politički sustav te su prvi takvi izbori održani u proljeće 1990. Višestranačje je sadržano u potpoglavlju *Osnivanje nekomunističkih stranaka*, koje su se u Hrvatskoj osnivale još od 1989.

„Nastajanje tih stranaka teklo je tiho, isprva čak i poluilegalno, jer su policijski organi tada još vladajućega komunističkog režima u tim novim strankama vidjeli neprijatelje

¹⁶² Isto, 200 str.

¹⁶³ Isto

¹⁶⁴ Isto, 199 str.

postojećeg režima, te su pojedine sudionike u osnivanju tih stranaka pozivali ili privodili na tzv. informativne razgovore.“¹⁶⁵

Udžbenik navodi da su na izborima bile 33 stanke (HDZ, HDS, HSLS, HKDS, SDS, HSS, SSH i dr.), dok se najviše ističe HDZ i Franjo Tuđman koji su imali „najpotpuniji i za većinu Hrvata najprihvatljiviji politički program.“¹⁶⁶

g) Vanjska politika SFRJ

U udžbeniku nije sadržana tema vanjske politike SFRJ.

h) Gospodarstvo SFRJ

Tema gospodarstva nije sadržana u udžbeniku, već je fokus stavljen na politiku i političke događaje. Krize 80-ih sastavni su dio posljedica Titove smrti, a u udžbeniku se navodi: „Nezaposlenost je bila sve veća, proizvodnost rada nezadovoljavajuća, zarade zaposlenih vrlo niske, iseljavanje nastavljeno, uzimanje stranih zajmova bilo je sve češće, te je zaduženost stalno i nekontrolirano rasla.“ „Gospodarska i društvena kriza produbljivala se sve više. U 1989. inflacija je iznosila više od 2000%“¹⁶⁷

i) Kultura SFRJ

U udžbeniku nije zastupljena tema kulture SFRJ.

j) Slikovni prikazi

Navedeni udžbenik ne sadrži slikovne prikaze teme SFRJ.

k) Povijesni izvori

U udžbeniku se ne nalaze povijesni izvori za temu SFRJ.

¹⁶⁵ Isto, 200 str.

¹⁶⁶ Isto, 201 str.

¹⁶⁷ Isto, 199 str.

5.2. Kvantitativna analiza udžbenika povijesti

Smjernice za kvantitativnu analizu odabranih udžbenika povijesti izdanih u razdoblju od 1981. do 2021. godine obuhvaćaju spomen SFR Jugoslavije u odabranim udžbenicima, spomen odabranih tema prema kojima su udžbenici analizirani, slikovne prikaze, povijesne izvore, fotografije Josipa Broza Tita, Savke Dabčević-Kučar, Franje Tuđmana te grba SFRJ, kao i grafički prikaz odnosa ukupnog broja stranica i stranica koje se odnose na temu SFR Jugoslavije u odabranim udžbenicima.

Tablica 1. Kvantitativna analiza SFR Jugoslavije u odabranim udžbenicima povijesti

Naslov udžbenika	Autor/i udžbenika	Godina izdanja	Ukupan broj stranica	Broj stranica o SFRJ	Cjeline	Poglavlja	Pisani izvori
<i>Povijest</i>	Dr. I. Perić	1996.	127	10	1	4	0
<i>Povijest 8</i>	S. Bekavac, M. Jareb	2009.	244	12	2	3	2
<i>Vremeplov 8</i>	T. Bogdanović, M. Hajdarović i D. Švigir	2021.	315	27	4	5	14
<i>Povijest 2</i>	T. Čubelić, dr. D. Pavličević	1981.	312	19	1	4	7
<i>Povijest 2</i>	dr. D. Bilandžić, dr. I. Jelić, dr. H. Matković, dr. D. Pavličević,	1991.	294	15	1	3	0

	dr. N. Stančić i dr. R. Vukadinović						
<i>Hrvatska i svijet u XX. stoljeću</i>	Dr. I. Perić	1994.	218	10	2	4	0

Tablica 1. prikazuje kvantitativnu analizu teme SFRJ u odabranim udžbenicima povijesti te pisane povijesne izvore. Sadrži naslov udžbenika, autora/e, godinu izdanja, ukupan broj stranica udžbenika te broj stranica, cjelina i poglavlja koji govore o SFRJ, kao i pisane povijesne izvore.

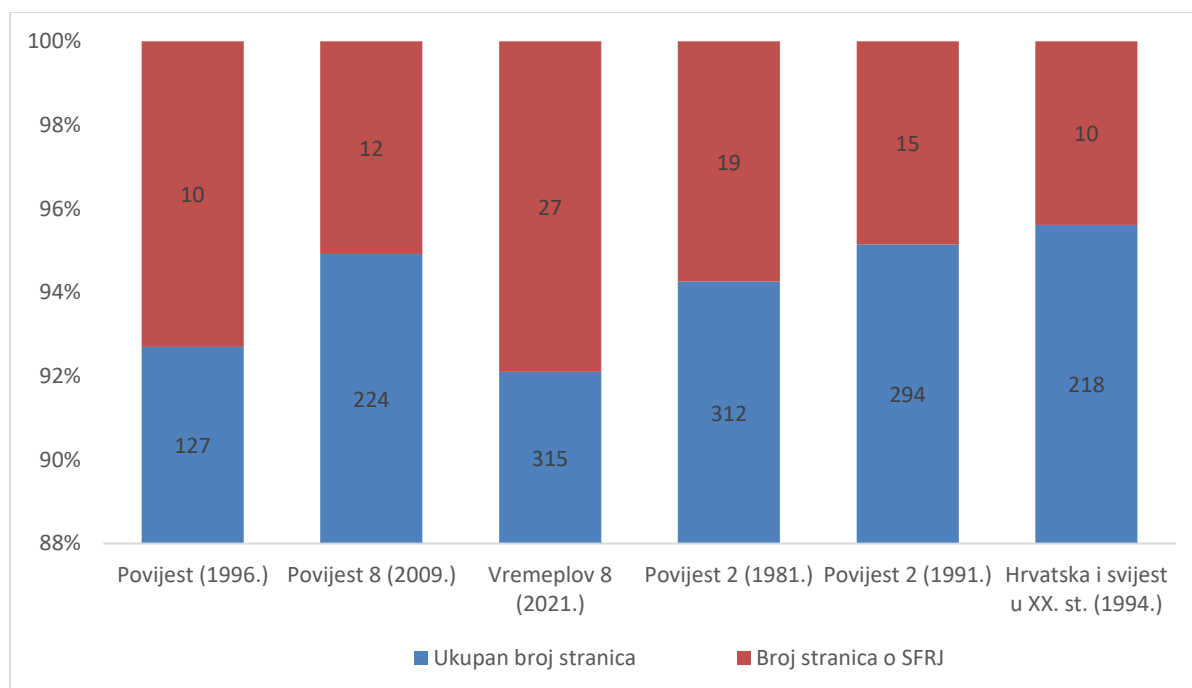
Prema klasifikaciji udžbenika iz prethodnog poglavlja rada, obuhvaćene su sljedeće generacije udžbenika: socijalistički, hrvatski udžbenici prve i treće generacije, suvremeni udžbenik. U grupu socijalističkih udžbenika povijesti pripada udžbenik *Povijest 2* autora T. Čubelića i D. Pavličevića izdan 1981. godine. Udžbenici prve generacije hrvatskih udžbenika su udžbenici dr. I. Perića *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* i *Povijest* izdani 1994. i 1996. godine te izmijenjena verzija socijalističkog udžbenika *Povijest 2* skupine autora iz 1991. U skupinu treće generacije udžbenika pripada *Povijest 8* autora S. Bekavca i M. Jareba iz 2009., dok bi se *Vremeplov 8* skupine autora mogao smatrati i suvremenim udžbenikom, tj. pripadati u zasebnu skupinu.

Zajedničko svim udžbenicima, osim *Vremeplovu 8* koji je zbog reforme podijeljen na 5 domena, jest da se tema SFRJ nalazi u 1 ili 2 poglavlja, ovisno o tome, smatraju li autori da raspad SFRJ pripada u cjelinu o nastanku samostalne Hrvatske. To je slučaj u udžbenicima *Povijest 8* gdje je poglavlje *Raspad SFRJ* sadržano u cjelini *Postanak i razvoj samostalne hrvatske države* te u *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* autora I. Perića iz 1994. u kojem se poglavlje o raspadu SFRJ nalazi u *Raspadanje socijalističkih sustava u Europi i Nastanak samostalne i suverene hrvatske države (I)*.

Zadnji stupac Tablice 1. prikazuje kvantitativnu analizu pisanih povijesnih izvora. Primjetan je izostanak istih u razdoblju 1990-ih godina, tj. udžbenika prve generacije, koji sadrže isključivo historiografsku interpretaciju autora. Povijesne izvore sadrže jedino *Povijest*

2 (1981.), *Povijest 8* (2009.) te *Vremeplov 8* (2021.). Najmanje pisanih izvora sadrži udžbenik *Povijest 8 i to 2 – hrvatski zahtjevi s kraja 60-ih* iz knjige *'71 – hrvatski snovi* Savke Dabčević-Kučar te ulomak iz Memoranduma SANU-a iz 1986. s političkim ciljevima velikosrpskog nacionalizma i hegemonizma. Udžbenik *Povijest 2* iz 1981. godine sadrži 7 izvora, pri čemu većinu čine Titovi govori, pa je tako prvi o bratstvu i jedinstvu iz govora u Prištini 26. ožujka 1967. godine, drugi je o politici nesvrstavanja s otvorenja Spomen-parka na Kadinjači 23. rujna 1979. godine. Najviše povijesnih izvora se nalazi u poglavlju *Smrt druga Tita*, čak 5. Prvi izvor u poglavlju je novogodišnji govor Tita iz 1980. godine, potom proglas o njegovoj smrti te 3 govora o njemu Vladimira Bakarića, Lazara Koliševskog i Miroslava Krleže. Najviše povijesnih izvora sadrži *Vremeplov 8*, što je jedna od karakteristika udžbenika povijesti rađenih prema Školi za život koji pažnju pridaju učenju povijesti na temelju povijesnih izvora. On ih sadrži čak 14, a prvi koji se odnosi na razdoblje SFRJ jest ulomak Ustava iz 1974. godine, potom pionirsko obećanje. Domena ekonomije sadrži izvor ulomka o samoupravljanju iz knjige I. Stanića (2004.) te dva ulomka iz knjige *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* I. Dude (2017.) o razvoju životnog standarda i gospodarskoj krizi 1980-ih godina. Na kraju se nalazi analiza gospodarstva u razdoblju 1952. - 1990. izdane 2016. godine. Sedmi izvor jest odabrani dio iz Glasa koncila 18. svibnja 1980. s vijesti o smrti Josipa Broza Tita. U dijelu gdje je riječ o krizi koja je slijedila poslije njegove smrti, sadrži pjesmu *Azre Poljska u mome srcu* nastale 1981., potom ulomak o Radiju 101, dio Memoranduma SANU-a, dio govora Slobodana Miloševića na Kosovom polju iz 1989. godine, izjavu Boruta Pahora s konferencije za novinare nakon 14. sjednice Kongresa SKJ. Zadnji pisani izvor je dio iz *Vjesnika* 1990. o mišljenju SKH o 14. Kongresu SKJ.

Grafički prikaz 1. kvantitativna analiza SFR Jugoslavije u odabranim udžbenicima povijesti

Grafičkim prikazom prikazan je odnos ukupnog broja stranica odabranih udžbenika i broj stranica kojima je obuhvaćena tema SFRJ. Najveći broj stranica u kojem je zastupljena tema SFRJ se nalazi u *Vremeplovu 8* iz 2021. godine, točnije 27 od ukupno 315. Najmanji broj stranica u odnosu na ukupan broj se nalazi u udžbeniku *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* iz 1994. u kojem je tema SFRJ zastupljena na tek 10 stranica od ukupno 218 te je to i slučaj u udžbeniku *Povijest* iz 1996. godine istoga autora. Promatrano kronološki prema godini izdavanja odabranih udžbenika, uočljivo je opadanje zastupljenosti broja stranica u razdoblju nakon proglašenja samostalnosti Hrvatske, a povećanje broja stranica odmakom vremena i mijenjanjem strukture udžbenika. Najstariji promatrani udžbenik, *Povijest 2* iz 1981. godine, iako sadržajno sadrži povijest SFRJ do smrti Josipa Broza Tita sadrži 19 stranica. Broj stranica pada na 15 u udžbeniku iz 1991. *Povijest 2* koji je izmijenjena verzija udžbenika iz socijalističkog razdoblja te se smanjuje u udžbenicima iz 1994. i 1996. godine. Porast broja stranica uočljiv je u udžbenicima treće generacije, kada 2009. u udžbeniku *Povijest 8* raste na 12 te u najnovijem, kako je već rečeno, se tema SFRJ prostire na 27 stranica.

Tablica 2. prikaz analiziranih tema SFR Jugoslavije u odabranim udžbenicima povijesti

Udžbenik/Tema	Ustav iz 1963.	Hrvatsko proljeće	Ustav iz 1974.	Hrvatska emigracija	Titova smrt i posljedice	Raspada SFRJ i višestranost	Vanjska politika SFRJ	Gospodarstvo SFRJ	Kultura SFRJ
Povijest (1996.)	+	+	-	+	+	+	-	+	+
Povijest 8 (2009.)	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Vremeplov (2021.)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Povijest 2 (1981.)	+	+	+	-	+	-	+	+	-
Povijest 2 (1991.)	-	+	+	-	+	+	-	+	-
Hrvatska i svijet u XX. stoljeću	+	+	+	+	+	+	-	+	-

Tablica 2. prikazuje analizu zastupljenosti tema prema kojima su analizirani udžbenici. Odabirom tema nastojala se pokriti cijela prošlost SFRJ, među ostalim najvažnije političke događaje razdoblja, koji bi se kasnije mogli drugačije interpretirati. Analizom je utvrđeno da su sve teme sadržane jedino u udžbeniku *Vremeplov 8* (2021.), što bi moglo biti zbog činjenice da već sada postoji dovoljna vremenska distanca i uvjeti za objektivnost u pisanju prošlosti kako određene sporne teme ne bi morale biti prešućene. Osim toga, podjelom na domene i količinom stranica moguće je obuhvatiti povijest SFRJ. U udžbeniku je najviše zastupljena politika, koju čine sedam tema te se one nalaze u poglavljima *Druga Jugoslavija* i *Posljednje desetljeće Jugoslavije* dok se gospodarstvo nalazi u *Gospodarski razvoj Hrvatske u drugoj Jugoslaviji*. Tema vanjske politike, ponajprije politike nesvrstavanja, nalazi se u sklopu

poglavlja *Dekolonizacija* u kojem je u principu sadržana svjetska povijest uz spomen navedene teme. Kultura i ostalo vezano uz nju se nalaze u poglavlju *Umjetnost, religija, kultura i sport u 20. st.* te je ovdje također prvenstveno zastupljena svjetska kultura i u maloj mjeri kultura SFRJ, odnosno hrvatska kultura tog razdoblja. Sljedeći udžbenik u kojem su obuhvaćene gotovo sve teme jest *Povijest 8* (2009.). On jedino ne sadrži temu vanjske politike, već je cijeli fokus u prikazu povijesti stavljen na Hrvatsku, a ne konkretno na SFRJ. Politika je također dominantna tema u ovome udžbeniku, a prvih 6 tema koje se odnose na nju, sadržane su u poglavljima *Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija* te *Raspad SFRJ*. Tema gospodarstva SFRJ nalazi se također u istoimenim poglavljima, ali se navodi isključivo kao posljedica ili povod za određena politička zbivanja te stoga nema zasebno poglavlje kao u *Vremeplovu 8*. Kultura SFRJ, ovdje također prvenstveno hrvatska kultura unutar SFRJ je sadržana u poglavlju *Hrvatska kultura, znanost i sport u drugoj polovici 20. stoljeća*. U ovim udžbenicima treće generacije može se zaključiti da je prikaz tema vrlo objektivniji te se ne nastoji ocrniti ili prešutjeti određeni dio povijesti. Naravno, primjetno je i prolazom vremena da najnoviji udžbenik *Vremeplov 8* ulazi dublje u uzroke i posljedice, nego *Povijest 8*, što je i za očekivati zbog reformi nastave povijesti nastalih između 2009. i 2021. godine.

Jedini socijalistički udžbenik povijesti, *Povijest 2* (1981.) od navedenih tema ne sadrži spomena o emigraciji, kako o hrvatskoj, tako niti o onoj drugih republika te temu raspada SFRJ i nastanka višestranačja zbog samog vremena njegovog izdavanja. Tema emigracije vjerojatno nije zastupljena zbog prešućivanja stanja u SFRJ zbog kojeg su ljudi odlazili na rad u inozemstvo ili zbog činjenice da je u prvi plan stavljeno veličanje države i ideologije pa se temi nije niti davala posebna pozornost. Ustavi iz 1963. i 1974., Hrvatsko proljeće i vanjska politika SFRJ se nalaze u poglavljima *Razdoblje gospodarske i društvene reforme* i *Daljnje jačanje samoupravljanja i politike nesvrstavanja*. Smrt Josipa Broza Tita se nalazi u zasebnom poglavlju *Smrt druga Tita* u kojem nisu sadržane posljedice. Tema gospodarstva prožeta s političkom poviješću sadržana je u poglavljima *Razdoblje gospodarske i društvene reforme*, *Daljnje jačanje samoupravljanja i politike nesvrstavanja*. Udžbenik ne sadrži kulturu SFRJ kao takvu.

Hrvatski udžbenici prve generacije, dakle nastali neposredno po samostalnosti do 1997., ukazuju na prešućivanje tema vezanih uz SFRJ te uključivanje onih u kojima bi se moglo prikazati loš položaj Hrvatske unutar SFRJ. Tako su iz udžbenika *Povijest 2* (1991.), *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* (1994.) i *Povijest* (1996.), izostavljene teme vanjske politike i kulture (osim u udžbeniku iz 1996.). Fokus ovih udžbenika je prvenstveno politička povijest Hrvatske

unutar SFRJ, pa tako niti zbog toga nema vanjske politike SFRJ. Tema Ustava iz 1963. nije sadržana u udžbeniku *Povijest 2* (1991.), dok Ustav iz 1974. nije sadržan u udžbeniku *Povijest* (1996.). Hrvatska emigracija nije sadržana u udžbeniku *Povijest 2* (1991.) kako se zapravo radi o izmijenjenoj verziji istoimenog udžbenika iz socijalističkog razdoblja. Primjetno je također, da je tema kulture zastupljena jedino u udžbeniku *Povijest*, namijenjenog za osmi razred osnovne škole u poglavlju *Znanost, tehnika, kultura i šport u svijetu i u nas od 1945. do danas*. Politika i gospodarstvo je u ovom udžbeniku međusobno isprepletено u tekstu te se nalazi u poglavljima *Hrvatska u drugoj Jugoslaviji II i III*, *Slamanje komunističkog socijalizma i komunističko-partijskog jednoulja te Nastajanje samostalne i suverene hrvatske države*. U udžbeniku *Povijest 2* se istoimene teme nalaze u poglavljima *Drugi pokušaj izlaska iz režima državnog socijalizma i početak krize SFRJ*, *Slom demokratskog pokreta i uspon državnosti republika i pokrajina* te *Slom socijalizma i socijalističke Jugoslavije*. U udžbeniku *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* su politika i gospodarstvo prikazani u poglavljima *Hrvatska u okovima sustava druge Jugoslavije II i III* te *Raspadanje socijalističkih sustava u Europi* i *Nastanak samostalne i suverene hrvatske države (I)*.

Tablica 3. kvantitativna analiza slikovnih materijala

Naslov udžbenika	Godina izdanja	Slikovni prikaz	Grafički prikazi	Plakati i sl.
<i>Povijest</i>	1996.	3	0	0
<i>Povijest 8</i>	2009.	16	0	3
<i>Vremeplov 8</i>	2021.	36	4	8
<i>Povijest 2</i>	1981.	6	3	0
<i>Povijest 2</i>	1991.	2	0	0
<i>Hrvatska i svijest u XX. stoljeću</i>	1994.	1	0	0

Tablicom 3. su prikazani slikovni materijali podijeljeni u tri skupine – slikovni prikazi, odnosno fotografije, grafički prikazi te plakati i sve što nisu slikovni prikazi. Uočljivo je da udžbenici prve generacije izdani u Hrvatskoj u 1990-im godinama imaju najmanje slikovnih prikaza te ne sadrže grafičke prikaze niti plakate. Na slikovnim prikazima u udžbenicima se

nalaze osobe i institucije toga razdoblja za koje se smatra da su pridonijeli u borbi za samostalnost Hrvatske – Matica hrvatska, Franjo Tuđman, Hrvatski sabor. Iznimku čini jedino prikaz kipa Josipa Broza Tita u udžbeniku *Povijest* iz 1996. godine. Po broju slikovnih prikaza slijedi udžbenik socijalističkog razdoblja *Povijest 2* iz 1981. koji sadrži 6 slika i 3 grafikona. Slikama se željelo prikazati sjećanje na NOB, Titova uloga u pokretu nesvrstanih, 9. kongres SKJ te Titov pogreb, uz to je uključena fotografija hidrocentrale Đerdap radi veličanja gospodarske moći SFRJ jer je to bila najveća hidrocentrala u svijetu. Grafički prikazi su također zastupljeni u udžbeniku te ih ima 3, a prikazuju razvoj gospodarstva SFRJ i ustroj države nakon Ustava iz 1974. godine. Udžbenik *Povijest 8* iz 2009. sadrži slikovne prikaze važnih osoba i događaja za razdoblje SFRJ – Josip Broz Tito i kult njegove ličnosti, Savka Dabčević-Kučar, studentski prosvjedi, Titov sprovod. Kada je riječ o emigraciji, uključene su slike *gastarbajtera*, Brune Bušića, njemačkih maraka. Tema o raspadu SFRJ sadrži slike bonova u vrijeme krize 1980-ih, Slobodana Miloševića, Franje Tuđmana. Udžbenik sadrži grb SFRJ, *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika* i velikosrpski plakat. Najviše slikovnih materijala sadrži *Vremeplov 8*, također kao i u prethodnom udžbeniku, značajnijih ličnosti, događaja i što je obilježilo razdoblje SFRJ – slike Tita u društvu drugih diplomata u svojstvu predstavnika Pokreta nesvrstanih, Savku Dabčević-Kučar te Miku Tripala, male pionire, velike industrijske pogone (INA, RIZ), razvoj infrastrukture (luke i ceste), Titov sprovod, Antu Markovića, Dražena Petrovića. U udžbeniku je uz grb SFRJ prikazan i grb SR Hrvatske, čega u ostalim udžbenicima nema. Također, u njemu se nalaze plakat s Univerzijade, naslovnica Glasa koncila o smrti Tita, plakat animiranog filma Surogat. Grafički prikazi sadržani su u poglavlju o gospodarstvu i krizi 80-ih godina.

Tablica 4. kvantitativna analiza fotografija Josipa Broza Tita, Savke Dabčević-Kučar, Franje Tuđmana i grba SFR Jugoslavije

Naslov udžbenika	Godina izdanja	Josip Broz Tito	Savka Dabčević Kučar	Franjo Tuđman	Grb SFRJ
<i>Povijest</i>	1996.	1	-	1	-
<i>Povijest 8</i>	2009.	2+1 (sprovod)	2	2	1
<i>Vremeplov 8</i>	2021.	3+1(sprovod)	1	1	1+1 (SRH)

<i>Povijest 2</i>	1981.	1+1 (sprovod)	-	-	-
<i>Povijest 2</i>	1991.	-	-	-	-
<i>Hrvatska i svijest u XX. stoljeću</i>	1994.	-	-	-	-

Kvantitativna analiza provedena za fotografije Savke Dabčević-Kučar, Josipa Broza Tita i Franju Tuđmana te grb SFRJ sadržana je u tablici 4. Smjernice za izradu su odabrane zbog uloge navedenih osoba u razdoblju SFRJ. Slika Josipa Broza Tita nalazi se u svim udžbenicima osim *Povijesti 2* (1991.) i *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* (1994.) koje u principu niti ne sadrže mnogo slika. Najmanje sadrži udžbenik *Povijest* (1996.) te se pri tome radi samo o kipu Josipa Broza Tita u Kumrovcu. *Povijest* (1981.) sadrži sliku Tita na konferenciji Pokreta nesvrstanih te se naglašava njegova uloga u njemu, uz to u udžbeniku se nalazi i slika njegovog sprovođa. Udžbenik *Povijest 8* (2009.) sadrži 2 slike Tita, jedna je njegov portret, druga ga prikazuje u društvu Savke Dabčević-Kučar i Mike Tripala te je također i u ovome udžbeniku prikazan njegov sprovod. Najviše slika Tita se nalazi u *Vremeplovu 8* (2021.) koje ga prikazuju u kontekstu Pokreta nesvrstanih, zatim njegov sprovod te na naslovnici katoličkog časopisa *Glas koncila*. Slika Savke Dabčević-Kučar se nalazi jedino u udžbenicima treće generacije te je u oba sadržana ista slika s njenog govora na današnjem Trgu bana Jelačića te ju *Povijest 8* prikazuje također u već navedenom društvu Tita i Tripala. Lik Franje Tuđmana je prikazan u udžbenicima iz 1996, 2009. i 2021. u kontekstu nastanka višestranačja i uloge vođe HDZ-a koji je pobijedio na prvim višestranačkim izborima u SFRJ. Posljednji promatrani element, grb SFRJ, nalazi se također samo u novim udžbenicima te bih izdvojila grb SR Hrvatske koji se nalazi jedino u *Vremeplovu 8*.

6. ZAKLJUČAK

Provedenom kvalitativnom i kvantitativnom analizom teme SFR Jugoslavije na odabranim udžbenicima povijesti, pokazalo se da je teza postavljena prije istraživanja istinita. Utvrđeno je da autori u različitim razdobljima temu prikazuju na relativno sličan način, no fokus na ono što se želi privući pažnja je različita. Također, vremenska distanca od razdoblja SFR Jugoslavije, kao i razvoj metodologije i pristup u pisanju udžbenika u prikazu i poučavanju navedene teme u nastavi povijesti, igraju veliku ulogu.

U socijalističkom razdoblju, glavni fokus u pisanju udžbenika teme SFRJ bilo je veličanje Jugoslavije kao države i Josipa Broza Tita te su ideološki prožeti. Odabrani pisani izvori i slikovni prikazi ukazuju na to. Povijesni događaji su prikazani na pojednostavljen način, pri čemu su često izostavljeni uzroci i posljedice. Sadržaj teme SFRJ se temeljio na političkoj povijesti i u manjoj mjeri na ekonomiji.

Udžbenici nastali nakon raspada SFRJ, dakle na početku samostalne Hrvatske, u prvi plan uglavnom stavljaju nezadovoljstvo lošim položajem Hrvatske unutar Jugoslavije, više se počinje govoriti o negativnim aspektima politike i gospodarstva Jugoslavije i navoditi sudionici u povijesnim događajima, što u socijalističkima nije bio slučaj. Istraživanjem je utvrđeno da niti jedan udžbenik ne sadrži povijesni izvor što ne dopušta mogućnost razvoja kritičkog mišljenja učenika te nameće jednu interpretaciju povijesti. Slikovni prikazi u udžbenicima prikazuju uglavnom važne institucije i osobe koje su se borile za bolji položaj Hrvatske ili njenu samostalnost.

Udžbenici treće generacije i suvremeni udžbenici ukazuju na povećanu objektivnost u prikazu povijesti te da se nastoji opširnije poučavati razdoblje Jugoslavije. Osim toga, u najnovijim udžbenicima se nastoji ući dublje u problematiku i postići multiperspektivnost. Iako je i dalje fokus na Hrvatskoj unutar SFRJ, počinju se uključivati osobe drugih republika unutar tog konteksta. Udžbenici ovog razdoblja koriste veliku količinu pisanih izvora i slikovnih prikaza pomoću kojih se kod učenika razvija vještina kritičkog mišljenja važna u nastavku školovanja i životu u demokratskom društvu.

7. LITERATURA

7.1. Popis udžbenika povijesti

1. Bekavac S. i Jareb, M. (2009.) *Povijest 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa
2. Bogdanović T., Hajdarović M., Švigir D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil Klett
3. Čubelić, T. i dr. Pavličević, D. (1981.) *Povijest 2: udžbenik za srednje škole*. Zagreb: Školska knjiga
4. dr. Bilandžić, D., dr. Jelić, I. i dr. (1991.) *Povijest 2: udžbenik za srednje škole*. Zagreb: Školska knjiga
5. dr. Perić, I. (1994.) *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga
6. dr. Perić, I. (1996.) *Povijest: za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa.

7.2. Popis literature

1. Agičić, D. (2015.) *Hrvatska Klio II. O nastavi i udžbenicima povijesti*. Zagreb: Srednja Europa
2. Baranović, B. (1994.) *Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj*. Revija za sociologiju, 25 (3-4)
3. Goldstein, I. (2008.) *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Novi Liber
4. *Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije* preuzeto s https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (20.8.2022.)
5. Petrunžaro, S. (2009.) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa.
6. Poljak, V. (1980.) *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Radelić, Z. (2006.) *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991*. Zagreb: Školska knjiga
8. Rendić Miočević, I. (2000.) *Učenik-istražitelj prošlosti*. Zagreb: Školska knjiga
9. Ur. Ivo Goldstein (2008.) *Povijest 21. Hrvatska povijest*. Zagreb: Europapress